

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2010

Tereza Břendová

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav Dálného východu

Bakalářská práce

Tereza Břendová

Fukuzawa Jukiči jako jeden z typů intelektuála doby Meidži

Fukuzawa Yukichi as a Model Intellectual of the Meiji Period

Praha 2010

vedoucí práce: Mgr. David Labus Ph.D.

Ráda bych tímto poděkovala za trpělivé vedení a podnětné připomínky svému vedoucímu práce doktoru Davidu Labusovi.

„Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 7.2.2010

Tereza Břendová

Anotace:

Ve své práci se věnuji japonskému mysliteli 19.století Fukuzawovi Jukičimu. Uvádím jeho základní životopis a rozbor doby, ve které žil, jelikož právě ta zásadně ovlivnila jeho tvorbu. Dále se pak věnuji jeho konkrétním myšlenkám a dílům, hlavně tedy podpoře vzdělávání a samostatnosti. Rozebírám také jeho vztah k ostatním myslitelům té doby, především jeho účast v názorově spřízněné skupině Meirokuša.

Klíčová slova:

- Fukuzawa Jukiči 福沢諭吉
- Bunmeikaika 文明開化
- Meirokuša 明六社
- Meirokuzašši 明六雜誌
- Restaurace Meidži 明治維新

Obsah:

1. Úvod
2. Fukuzawa za šógunátu
3. Restaurace Meidži
 - 3.1. Nová vláda
 - 3.2. Transformace společnosti
4. Hnutí za civilizaci a osvětu *bunmeikaika*
 - 4.1. Pojetí *bunmeikaika*
5. Společnost *Meirokuša*
 - 5.1. Nejvýznamnější členové
 - 5.2. . Problematika jazyka
 - 5.3 Čínské učení
 - 5.4. Civilizace a morální charakter
6. Fukuzawův vztah k *Meirokuše*
7. Fukuzawovy myšlenky
 - 7.1. Výzva ke vzdělání
 - 7.1.1. Rovnoprávnost a vzdělání
 - 7.1.2. Samostatnost
 - 7.1.3. Povinnost učenců
 - 7.2. Nezávislost učení
 - 7.3. Morálka a morální výchova
 - 7.4. Konfuciánská nauka
 - 7.5. O císařské rodině
 - 7.6. Vesmír
 - 7.7. Fukuzawův morální kód
8. *Keiō Gidžuku*
9. Závěr - Fukuzawův historický význam

1. Úvod

Ve své práci se věnuji jednomu z čelních představitelů japonské intelektuální sféry druhé poloviny 19. století, Fukuzawovi Jukičimu (1834–1901). Na jeho příkladě bych chtěla ilustrovat, jaké myšlenkové proudy a úvahy ovládaly Japonsko v době, kdy bylo donuceno otevřít se kontaktům s v mnohém se lišící západní civilizací a přijmout její dalekosáhlý vliv.

Druhá polovina 19. století byla velice turbulentním obdobím japonských dějin. S pádem šógunátu a s ním souvisejícího feudálního systému byl narušen celý společenský řád. Společnost byla nucena hledat nové hodnoty a strukturu organizace. Mluvílo se o návratu k vládě císaře, avšak tento návrat byl pouze symbolický. Ve skutečnosti se před japonskou společností otevíral zcela nový svět, svět moderní industrializace a koloniálního soupeření. Japonci si byli vědomi nutnosti přizpůsobení a spolupráce se západními velmocemi, pokud si chtějí uchovat svou suverenitu, či se dokonce dostat na roveň světovým mocnostem.

Fukuzawova plodná léta téměř přesně odpovídají tomuto období dalekosáhlých změn. Fukuzawa vynikal svou neobvyklou šíří intelektuálního záběru, když věnoval své komentáře snad ke všem zásadním soudobým tématům. Celý svůj život zasvětil rozsáhlé činnosti v oblastech školství, etiky i filozofie. Na rozdíl od většiny svých současníků se však nikdy nepodílel na politice, což je jedna z věcí, kterými se stává pro své období unikátní postavou.

Nejprve rozeberu Fukuzawovo mládí, které prožíval v období úpadku šógunátního systému. V další kapitole krátce shrnu podstatné body týkající se restaurace Meidži a změny, které z ní vplynuly. Poté se budu zabývat hnutím *bunmeikaika*, které se po restauraci Meidži rozšířilo, a z něj vycházející společností *Meirokuša*. V této společnosti Fukuzawa působil, na jeho vztah k ní je však nutno se dívat kriticky.

Dále potom rozeberu konkrétní Fukuzawovy myšlenky a body, ve kterých nenacházel podporu u svých kolegů. Nakonec zmíním jeho praktickou vzdělávací činnost a jednu z prvních vysokých škol v Japonsku, kterou založil.

Na závěr pak shrnu Fukuzawův celkový historický význam a příspěvek japonské společnosti. Ačkoli stál vždy mimo politické kruhy, či snad právě proto, získal Fukuzawa ve své době velký ohlas a jeho názory byly vždy s respektem přijímány i mezi nejvyššími politiky. Mohl tak výrazně ovlivňovat celospolečenskou atmosféru i konkrétní vládní opatření. Pro japonskou společnost 19. století byl tak klíčovou formující postavou.

Význam Fukuzawy jako muže stojícího samostatně a jdoucího nezlomně svou cestou nám ukazuje, že i v tak silně kolektivistické společnosti jako je japonská, může hrát jedinec důležitou roli. Nejdůležitější však na jeho myšlenkách je, že se k nim obraceli učenci a

politici i po jeho smrti a i dnes z nich můžeme stále čerpat díky jejich nadčasovosti a univerzálnosti.

2. Fukuzawa za šógunátu

Fukuzawa Jukiči žil v letech 1834 až 1901. Narodil se tedy do období překotných změn japonského hospodářství, politiky a kultury. Právě v této době bylo Japonsko nuceno vyrovnat se s tlaky Západu, a to nejen diplomatickými, ale také kulturními. Došlo zde ke střetu dvou zcela odlišných kultur, což zákonitě vedlo k názorovým střetům na straně jedné a snaze o kompromis na straně druhé. Tato situace zásadně poznamenala Fukuzawův život, který zasvětil propagaci západních studií a otevřenosti Japonska světu. Patřil mezi nejvlivnější postavy období Meidži mimo vládní kruhy.

Narodil se jako nejmladší syn nižšího kjúšúského samuraje jménem Fukuzawa Hjakusuke patřícího do léna Nakacu. Jeho otec, ač duší konfuciánský učenec, pracoval v peněžní oblasti. Pobýval převážně v Ósace a spravoval finance svého pána. Ve velkoměstě s ním pobývala i jeho rodina. Když však byl Jukičimu rok a půl, jeho otec zemřel. Matka s pěti dětmi se přestěhovala zpět na Kjúšú. Jukiči a jeho sourozenci ale nikdy nepřivykli tamějšímu životu a nebavili se s místními dětmi. Vypěstovali si tak svou soběstačnost a sebejistotu, vlastnosti, které později Fukuzawa ve svých dílech hojně propaguje.

Již jako malý byl Jukiči zvědavý a hloubavý. Odmítal respektovat zažitou konfuciánskou morálku a etiketu v případech, kdy byla dle jeho názoru nesmyslná. Nebál se ani božstev. Pomocí drobných pokusů (například vzal lístek s posvátnými jmény používaný proti zlým duchům a hodil jej do záchodu) postupně došel k názoru, že ani když se dopustí údajného znesvěcení božstev, se mu nedostává žádného trestu. Odmítal jakékoli pověry a modlářství. Důkazem tohoto přesvědčení je i následující čin. „Jednoho dne otevřel dvířka svatyně božstva Inari a zaměnil podobu božstva za velký kámen. O několik dní později se pak bavil při pohledu na několik sousedů modlících se před svatyní bez božstva."¹

Jukiči začal se studii poměrně pozdě, protože v domácnosti bez otce bylo mnoho práce a nikdo jej tedy ke studiu nevedl. Ve čtrnácti letech však sám začal cítit touhu po vzdělání a začal navštěvovat školu, kde brzy dohnal své vrstevníky. Zpočátku studoval konfuciánské učení, jak bylo v období tokugawského šógunátu obvyklé.

Roku 1853 se však stala zásadní událost, která změnila nejen Fukuzawův život, ale zasáhla i celé Japonsko. Do přístavu Uruga přijel americký vyslanec komodor Perry² a přinutil Japonce převzít dopis požadující otevření obchodu a uzavření mírových smluv. Za rok si měl přijet pro odpověď. Šógunát se tím dostal do nepříjemné situace. Převažující společenský názor zavrhoval jakýkoli vstup cizinců do Japonska a obchod s nimi byl pokládán za převážně škodlivý. Na druhou stranu šógunát pod dojmem z Perryho moderní flotily a s paměti

¹ Miyamori Asataro, *A life of Mr. Yukichi Fukuzawa*, s. 10

² Mathew C. Perry (1794-1858)

britských vítězství v Číně začal přehodnocovat své stanovisko. Shoda však neexistovala a moc vlády začala definitivně upadat. Následujícího roku pak Japonci uzavřeli se Spojenými státy *Kanagawskou smlouvu*, která zahrnovala otevření dvou strategických přístavů (Šimoda a Hakodate), přijetí amerického konzula a slib dobrého zacházení s americkými trosečníky. Tak bylo Japonsko donuceno formálně přerušit politiku izolace. Tím však budoucí problémy teprve začaly.

Tou dobou bylo Fukuzawovi 19 let. Rozhodl se vypravit do Nagasaki studovat holandštinu. Chtěl se věnovat studiu západních věd, ale protože v té době existovaly pouze kusé informace v japonštině, bylo nutné se ke studiu západního učení naučit nejprve holandštinu, tehdy jediný přístupný západní jazyk. Protože takto bylo možno studovat i pro vládu klíčovou výrobu zbraní či navigaci, byla holandská studia oficiálně podporována. Fukuzawa pocházející z chudé rodiny ale samozřejmě neměl na výdaje se studiem spojené a vypravil se tedy jako příručí učitele střelby.

Později pak Fukuzawa studoval holandštinu ještě v Ósace. Tam jej zastihla smrt nejstaršího bratra, po níž se jako jediný mužský potomek stal hlavou rodu. Práce pro pána a správa rodu jej ale odrazovaly a matka mu tedy povolila vrátit se ke studiím. Po čase se tak stal skvělým překladatelem. Roku 1858 se přesunul do Eda a založil zde pro svůj rod školu holandských studií, předchůdkyni pozdější Fukuzawovy prestižní školy Keiío.

V roce 1859 byla otevřena Jokohama jako mezinárodní přístav a mladý Fukuzawa se tam vypravil vyzkoušet své schopnosti a praktickou konverzaci. Čekalo jej však neuvěřitelné zklamání. Jeho holandštině nikdo nerozuměl. Zjistil, že jazykem západu není holandština, ale angličtina. Rozhodl se tedy pro její studium. Tento jazyk ale nebyl v Japonsku vůbec rozšířen a tak se mu nedařilo sehnat ani učitele, ani patřičný slovník. Ten nakonec zakoupil za peníze získané od svého rodu, ale jako samouk dlouho trpěl problémy s výslovností. Snažil se využít každé šance na konverzaci a nejvíce mu v této situaci pomohli navráťivší se námořníci, kteří ztroskotali a po záchraně cizí lodí strávili dlouhá léta v cizině.

Roku 1860 se Fukuzawovi podařilo dostat na Kanrin-maru, šógunátní loď doprovázející poselstvo do Spojených států. Toto poselstvo mělo za úkol vyjednávat ratifikaci obchodních a mírových smluv a zkoumat americkou ekonomiku a politiku. Fukuzawa sám se plavil jako pobočník kapitána, jelikož jeho věhlas a sláva ležely ještě daleko před ním a pro vládu byl jen obyčejným studentikem. Ve Spojených státech získal Fukuzawa mnohé praktické znalosti a zdokonalil svou angličtinu. Spolu s tlumočníkem Nakahamou Mandžiróem také přivezli první dvě kopie anglického Websterova slovníku, které se objevily v Japonsku.

Svou účastí na této významné plavbě se Fukuzawa dostal také do pozornosti šógunátu. Tak se stal díky svým jazykovým schopnostem po svém návratu vládním překladatelem. „Mezi Japonci nebyl nikdo, kdo by uměl číst či psát anglicky nebo francouzsky. Proto byli všichni vyslanci zvyklí přidávat ke všem zprávám adresovaným japonské vládě holandský překlad. Ale mezi šógunovými vazaly nebyl ani nikdo, kdo by uměl latinku číst. Proto museli najímat členy jiných rodů, jako já, kteří uměli holandsky, aby jim cizí zprávy překládali,“³ píše Fukuzawa ve svém pozdějším životopise. Zároveň pokračoval ve studiích i učení angličtiny. Tou dobou sepsal své první dílo *Slovička a fráze v angličtině, čínštině a japonštině*.

Následujícího roku pak cestoval s poselstvem do Evropy, tentokrát již jako oficiální tlumočnick. Úkolem tohoto poselstva bylo prodloužení termínu pro otevření přístavů Hjógo a Niigata. Navštívili Francii, Británii, Holandsko, Prusko a Rusko. Fukuzawa tak měl možnost seznámit se s mnoha západními vymoženostmi, o kterých sice mohl číst v knihách, ale jejichž podstata mu unikala, protože pro evropské autory knih byla samozřejmostí. Žasl nad drážním propojením všech významných měst, bankami, novinami, či nad poštovním systémem. V Londýně také za většinu svého tlumočnického platu nakoupil vědecké a jazykovědné knihy, naprostá většina z nichž byla tak poprvé spatřena v Japonsku.

Na základě svých poznatků sepsal po návratu knihu *Poměry na západě*⁴, která se stala velmi populární a podnítila zájem o západní vědy a poněkud mírnila protizápadní nálady. V konzervativních kruzích však stále cizinci vzbuzovali nedůvěru a nenávisť. Celá šedesátá léta se nesla ve znamení potyček a bojů. Šógunátní vláda ztrácela podporu mnoha mocných knížectví a také císařského dvora, který tvrdě protestoval proti otevření země. Právě císařský dvůr, který nově nabyl politickou moc, se stal centrem protišógunátního odporu.

Roku 1867 se Fukuzawa vypravil na svou druhou cestu do Spojených států, tentokrát ve službách delegátů, kteří měli ve Washingtonu za úkol vyjednat nákup válečného plavidla. Mise byla úspěšná. Méně uspokojujivé však bylo soužití Fukuzawy s japonskými vyslanci. Fukuzawa otevřeně kritizoval šógunát pro jeho zkosnatělost a neschopnost. Přímou prohlášení: „Takováto konzervativní vláda musí být dříve či později svržena.“⁵ Jeho prohlášení bylo takřka prorocké.

Po návratu z této mise Fukuzawa logicky opustil služby šógunátu.

³ 「当時の日本に英仏等の文を読む者もなければ書く者もないから、諸外国の公使 領事より来る公文には必ずオランダの翻訳文を添うるの慣例にてありしが、幕府人に横文字読む者としては一人もなく、やむをえずわれわれごとく陪臣の蘭書読むものを雇うて用を弁じたことである」 永井道雄、『福沢諭吉』, 中央公論社、s. 316-317

⁴ *Seijó džidžó* 『西洋事情』, 1866-70 ▪

⁵ „Such conservative government must be overthrown sooner or later.“ v Miyamori Asataro, *A life of Mr. Yukichi Fukuzawa*, s. 55

3. Restaurace Meidži

3.1. Nová vláda

Roku 1866 nastoupil nový šógun Keiki, který se snažil zreformovat administrativu i armádu a postavit se protišógunátnímu odporu. Bylo však již příliš pozdě, roku 1867 byl přinucen předat moc do rukou císaře a rezignovat, aby předešel další radikalizaci hnutí. Mezitím se spojené koalici dvou nejmocnějších odbojných knížectví Čošú a Sacuma podařilo od císaře získat edikt vyzývající ke zničení šógunátu. Jejich vojska obsadila roku 1868 císařské Kjóto a vyhlásila *restauraci císařské moci*. Některá radikální prošógunátní knížectví se sice postavila na odpor, ale během následujícího roku byl rozprášen poslední odboj proti nové moci.

Roku 1868 tak začíná nová éra Meidži. Jako sídlo nové vlády bylo zvoleno bývalé šógunátní centrum Edo, přejmenované na Tokio, nikoli císařské hlavní město Kjóto. To poukazuje na fakt, že návrat moci do rukou císaře je pouze symbolický a císař zůstává jen záštitou pro novou vládu, ve které zasedli mladí revoluční samurajové, většinou nižšího původu. Ve starém rodově založeném režimu by takovéto v rámci samurajské třídy nízce postavené osobnosti neměly šanci zastávat významnější správní funkce. S restaurací Meidži a souvisejícím rozpadem starého systému však přichází doba, která nebere ohled na postavení, ale umožňuje uplatnění hlavně schopným jedincům.

Nová vláda pochopila, že není možné cizince vyhnat. Pro dosažení rovnoprávnosti ve vztazích se západem bylo nutné posílit armádu, průmysl i prestiž. Z popudu nové vlády byla vydána *Císařská přísaha o pěti člancích*⁶, která slibovala přístup k úřadům všem sociálním vrstvám, zakládání poradních shromáždění, kterých se bude účastnit celá vládnoucí vrstva, a nakonec také posílení císařské moci. Bylo by ovšem mylné tento dokument vnímat v dnešním slova smyslu. Jednalo se spíše o ujištění o zachování podílu na moci určené bývalé vládnoucí vrstvě.

Další význačnou reformou nové vlády bylo nové rozdělení japonského území do 72 prefektur a 3 městských jednotek (Kjóto, Tókjó, Ósaka). Byla také zrušena mýta mezi jednotlivými částmi říše, aby se uvolnil trh.

Pro obranu země byla roku 1871 založena císařská armáda s 10 000 muži. Listopadu následujícího roku byl na podporu armády vydán *Císařský výnos o branné povinnosti*⁷, který přikazoval všem mužům tříletou aktivní vojenskou službu. Nabírání vojáků nesamurajského původu bylo v Japonsku zlomovým bodem, protože do této doby bylo naopak běžným obyvatelům nošení zbraně zakázáno. Ovládání meče bylo privilegiem samurajské vrstvy.

⁶ *Gokadžó no goseimon* 『五箇条の御誓文』 vyhlášena 8.4.1868

⁷ japonsky 全国徴兵の詔 [*Zenkoku čóhei no mikotonori*]

Samurajové byly nové vládě spíše na obtíž. Vyplácení jejich rent, které vláda převzala od bývalých knížat, bylo jednou z velkých zátěží státní pokladny, a tak byly renty postupně snižovány. Nakonec byl v rámci likvidace feudálního systému jejich stav úplně zrušen. Roku 1876 byl pak vydán zákaz nošení meče, samurajského symbolu.

Hlavním cílem nové vlády bylo vybudovat bohatou zemi se silnou armádou⁸, schopnou měřit se se západními mocnostmi. A do tohoto úkolu se pustila ze všech sil. Vláda se snažila zřídit nové bankovní instituce, přiměřený daňový systém a stabilní měnu. Zaručila osobní i obchodní svobody a sama podporovala i zakládala nové průmyslové podniky. Zpočátku se potýkala s mnoha problémy a některé své kroky musela později přehodnocovat, ale krok za krokem postupovala ke svému cíli, modernímu Japonsku.

Výroba zbraní založená na přejímání západních technologií se začala rozvíjet již za šógunátu. Hlavně námořnictvo získalo moderní lodě a loděnice. I když ne vlastní výrobou, ale nákupem od Britů. Roku 1860 se uskutečnila první zámořská výprava s lodí *Kanrin maru*, provedená ve spolupráci s Američany. Nová vláda pak roku 1870 založila ministerstvo průmyslu, jehož úkolem bylo poskytovat technickou pomoc a zprostředkovat úvěry novým podnikatelům. Vzhledem k špatnému stavu komunikací musela vláda investovat značné finance i do jejich modernizace a do stavby železnice. Roku 1872 byla otevřena první trať z Jokohamy do Tokia a o dva roky později z Kóbe do Ósaky. Rozvíjelo se jak zemědělství (do konce století se produkce zdvojnásobila), tak tradiční obory (textilní a potravinářský průmysl) a moderní odvětví (těžba, doprava, stavební průmysl). Textilní průmysl si dlouho udržel vedoucí postavení. Objevily se první mechanizované motárny hedvábí a hedvábné produkty tvořily v 70. letech až 40 % vývozu.

V období hospodářského růstu začaly získávat na významu podnikatelské kruhy. Význační podnikatelé požívali stejnou prestiž jako čelní politici. Staré obchodní rody byly příliš upjatě vázány feudální tradicí a většina z nich přerod do nového systému nepřežila. Výjimku tvoří rod Micui, který založil řetězec obchodních domů Micukoši. Velkou část nových podnikatelů tvořili samurajové pro svou vzdělanost a zkušenosti ve vedoucí pozici a také proto, že se po zrušení knížectví a následném zrušení jejich stavu dostávali do tíživé finanční situace. Mezi takové patří například Iwasaki Jataró, zakladatel koncernu Micubiši

3.2.Transformace společnosti

Japonci od západu přejímali nejen nové technologie, ale i jiné zvyklosti a manýry. Zpočátku nedokázali ani dobře rozeznat, co neodmyslitelně patří k vyspělé společnosti a co je pouhým západním zvykem. Navíc si uvědomovali, že přizpůsobení se dominantní evropsko-americké

⁸ japonsky 富国強兵 [*fukoku kjóhei*]

civilizaci jim přiblíží přijetí mezi vyspělé země. Byly tedy například zavedeny západní hygienické návyky a to s typickou japonskou vervou. Brzy se Japonci stali nadšenými uživateli zubních kartáčků a konzumenty léků. Byl také přejet gregoriánský kalendář (od roku 1873) a mezinárodní metrický systém. Západní vliv se silně projevil i v módě. Začaly se nosit západní účesy a muži si nechávali narůst plnovous. Saka byla dokonce již roku 1872 předepsána jako oděv pro státní i dvorní slavnosti. Stejně tak byla ovlivněna i architektura. V Tokiu byl například vybudován honosný společenský dům *Rokumeikan*⁹, kde se pořádaly taneční zábavy.

Další oblastí, která zaznamenala rozsáhlé změny, byl právní systém. Japonci pochopitelně těžce nesli právo exterritoriality zakotvené ve smlouvách, které uzavřeli se západními státy v padesátých letech, ale pro jeho zrušení byla klíčová právě reforma práva. Byl zaveden západní systém soudnictví a zrušeno mučení. Nahrazení tokugawského rodového práva a důrazu na povinnost západním právem jednotlivce ale bylo otázkou mnoha let a příslušné reformy tedy postupovaly jen pomalu.

Naprosto nekompromisní byli však Japonci od počátku v otázce náboženství. Za Tokugawů bylo křesťanství zakázané a předsudky vůči němu byly hluboce zakořeněné. Proto byl nejprve zákaz tohoto náboženství zachován. Roku 1868 byla dokonce rozprášena tajná křesťanská komunita u Nagasaki. Později ale ostrované pochopili, jak si na svém náboženství západ zakládá a zákaz byl roku 1873 zrušen. V 80. letech nastoupilo Japonsko cestu náboženské tolerance. Mezi nejvýznamnější misionáře období Meidži patří bezpochyby dr. James C. Hepburn (1815-1911), který sestavil první japonsko-anglický slovník. Brzy se objevili i japonští širitelé křesťanství jako třeba Niišima Džó (1843-1890), který studoval ve Spojených státech. Přes výrazný vliv na vzdělané vrstvy nezískalo křesťanství příliš mnoho stoupenců. Hlásilo se k němu necelé jedno procento populace.

Vládně podporovaný byl naopak šintoismus jako původní japonská víra. Stal se populárním díky spojení s obnovou císařské moci, jelikož císařská linie je mýticky odvozována od šintoistické bohyně Slunce Amaterasu. Pro svou jednoduchost však neměl starověký šintoismus příliš mnoho co moderním lidem nabídnout. Nejvíce proto prospívaly nové lidové šintoistické sekty vedené charismatickými vůdci. Tyto sekty mají významné postavení dodnes, patří mezi ně například *Tenrikjó*¹⁰. V této době byl také podporovaný šintoismus ostře oddělen od buddhismu, což způsobilo naopak úpadek buddhismu.

⁹ *Rokumeikan* 鹿鳴館 byl postaven r. 1873 a stal se symbolem přejímání západní kultury. Roku 1877 se zde konal maškarní bál s účastí mnoha čelních osobností. Právě tento bál se ale naopak stal rozbuškou odporu proti neuváženému přijímání západních mravů.

¹⁰ založeno paní Nakajamou Miki, do které údajně sestoupilo božstvo *Tenrió no mikoto*, oficiálně uznáno r. 1908

Hlavním rysem myšlení Japonců a hlavně pak jejich vlády byl pragmatismus. Vláda byla ochotna prosazovat novoty stejně jako staré tradice, pokud je pokládala za užitečné. Vše v této době bylo třeba podřídit heslu „bohatá země a silná armáda“. Hlavní oporu nacházeli politici i učenci v utilitarismu Jeremy Benthama a Johna Stuarta Milla či sociálním darwinismu, který ospravedlňoval japonskou cestu ke statutu imperiální velmoci.

Vláda také chápala potřebu získávání podrobných poznatků z celého světa. Měla několik cest, jak jich dosáhnout. Posílání nadaných studentů do ciziny bylo oblíbené již za šógunátu a nová vláda tedy navázala na jeho tradici. Ti se po návratu uplatnili v politice, hospodářství či vzdělání. Dalším způsobem, jak získat západní znalosti a schopnosti, bylo naopak najímání cizích odborníků převážně z oblasti průmyslu. „Platy těchto odborníků tvořily téměř tři pětiny rozpočtu ministerstva průmyslu“¹¹, jelikož vyžadovali na místní poměry luxusní životní úroveň. Vysoké náklady však také tlačily Japonce, aby cizince co nejefektivněji využívali a brzy je nahradili vlastními vzdělanci, což bylo oboje k jejich prospěchu.

Neopomenutelným zdrojem informací byla tradičně literatura. Překládalo se téměř výlučně z angličtiny a holandštiny. Právě v této oblasti se velice uplatnil Fukuzawa Jukiči.

Vzdělávání, které Fukuzawa ze všech sil podporoval, bylo i japonskou vládou pokládáno za důležitý prostředek k modernizaci společnosti. Roku 1871 bylo zřízeno ministerstvo školství, jehož úkolem bylo zavést organizovaný školský systém. Již dříve existovaly lenní školy pro samuraje a klášterní školy pro širokou veřejnost a gramotnost v zemi byla relativně vysoká. Většina starých škol se ale nebyla schopna přizpůsobit novým potřebám a požadavkům. Ministerstvo školství tedy vybuodovalo zcela nový systém státních škol. Byla zavedena povinná školní docházka nejprve na 16 měsíců. Roku 1880 byla prodloužena na tři roky a roku 1907 pak na šest let. Školy se však potýkaly s nedostatkem učitelů a financí, prosazovaly se tedy jen pomalu. V 80.letech je navštěvovalo jen 46% dětí, ale na počátku 20.století poměr stoupl již přes 90%. Rozvíjely se také soukromé školy, zakládané často křesťanskými misionáři. Ti se věnovali například i střednímu vzdělání pro dívky, které nebylo vládou příliš podporované. Z mnohých soukromých škol se později vyvinuly známé univerzity, jako například Keiό či Waseda. Z vládních vysokých škol byla nejvýznačnější Tokijská císařská universita. Vzdělání v Japonsku bylo brzy pokládáno za nejdosažitelnější a nejefektivnější klíč k úspěšné kariéře.

¹¹ Reischauer Edwin O., *Dějiny Japonska*, s. 163

4. Hnutí za civilizaci a osvětu - *bunmeikaika*

V atmosféře vstřebávání západních vlivů v období Meidži se vyvinulo hnutí *bunmeikaika*¹², propagující osvětu a modernizaci. Právě to přineslo do Japonska myšlenky liberalismu, pozitivismu, materialismu a dalších filozofických směrů. Tyto nové myšlenky odporovaly japonským tradicím a sociální organizaci a působily kulturní zmatení této doby.

Stoupenci modernizace zavrhovali vlastní kulturní dědictví, které pokládali za podřadné, a obraceli se zcela nekriticky k západu. Fukuzawa Jukiči píše: „Když porovnáme znalosti Japonců a lidí ze západu v oblasti literatury, technologie, obchodu, průmyslu, v té nejnepatrnější i nejpodstatnější oblasti,... není tu žádná, ve které bychom vynikali.... Jediné, na co může být Japonsko pyšné...je jeho krajina.“¹³ I přes skeptický postoj k současnému stavu ale zastánci hnutí *bunmeikaika* věřili, stejně jako jejich evropské současníci, ve skvělou budoucnost dosažitelnou obecným pokrokem. Domnívali se, že existují univerzální pravidla rozvoje, čili že je jen jedna cesta, která vede k pokroku. Západ je na této cestě evidentně dále, a tak westernizace nebyla chápána jako opisování jiné kultury, ale následování přirozené a jediné cesty pokroku. Výrazný byl v tomto směru liberální ekonom Taguči Ukiči (1855-1905), který tvrdil, že „v rozvinutých civilizacích nejenže všichni používají stejné stroje, ale že se také podobně chovají, jedí stejné jídlo, nosí stejné oblečení a zajímají se o stejné umění“¹⁴. Ve svém díle nazvaném *Krátká historie civilizace v Japonsku*¹⁵ dochází dokonce k závěru, že lidstvo spěje k uvědomění si své všeobecné lidskosti a k odstranění rozdílů mezi jednotlivými národy. Slova, která dnes mohou znít spíše děsivě, byla Tagučim myšlena zcela pozitivně jako oslava pokroku a civilizace.

Dalším souvisejícím znakem hnutí *bunmeikaika* bylo zavrhování konfuciánského učení, jehož studium nepřináší praktický užitek. Stoupenci hnutí naopak propagovali studium vědy a praktických znalostí použitelných v každodenním životě. Tokugawské konfuciánské učence nazýval Fukuzawa s oblibou „slovníky ujídajícími rýži“.

Propagovali také novou otevřenou a flexibilní společnost. Kritizovali tak model dědičného zařazení do společnosti a rodový systém, který potlačuje individualitu a vlastní iniciativu. Klíčovou kvalitou k získání pozice ve společnosti by se nově měly stát schopnosti a praktické znalosti. I přes tyto názory ale nelze mluvit o demokratickém smýšlení v dnešním slova

¹² japonsky 文明開化

¹³ „If we compare the knowledge of the Japanese and Westerners, in letters, in techniques, in commerce, or in industry, from the smallest to the largest matter...there is not one thing in which we excel...All that Japan has to be proud of ...is its scenery.“ v *The Cambridge History of Japan*, Cambridge University Press, s. 677

¹⁴*The Cambridge History of Japan*, s. 677-678

¹⁵ *Nihon kaika šóši* 『日本開化小史』, 1877-1882

smyslu. Stoupencům *bunmeikaika* šlo spíše o společnost, kde bude dědičná elita nahrazena opět elitou, která však získala své postavení díky vlastním schopnostem.

V neposledním také stoupci *bunmeikaika* zastávali internacionalismus a rovnost mezi národy. Již zmiňovaný Tagučí Ukiči se ve svém článku v periodiku *Přítel občanů*¹⁶ vyjadřuje o nacionalismu jako o „hloupém a staromódním názoru, vyvolávajícím zbytečné spory“¹⁷. Říká, že Angličan bydlící v Tokiu je stejně tokijským občanem jako zde bydlící muž z Kagošimy.

Toto hnutí tedy vyjadřovalo názory osvíceneckých učenců své doby a bylo vlivným společenským fenoménem hlavně v 70. letech 19. století. V té době se ke sloganu *bunmeikaika* hlásila i vláda, která usilovala o ustavení moderního centralizovaného státu. Později došlo z oficiálního hlediska k odklonu od tohoto směru, což ale samozřejmě neznamená jeho zánik, jako spíše odsunutí z oficiálně podporované oblasti.

4.1. Pojetí *bunmeikaika*

Pojem *bunmeikaika* v sobě skrývá dva poněkud odlišné významy: univerzální civilizace, tedy hodnoty pro dosažení civilizovanosti platné pro všechny národy, a westernizace, přejímání západních prvků. Přestože dnes se tento slogan stal standardním názvem pro hnutí, politiku i celé období, ke kterému se vztahuje, ve své době měl mnoho synonym. V 70. a 80. letech 19. století se vyskytovalo samostatně *bunmei* i *kaika*, složenina v opačném pořadí, a také *kaikei* a *bunka*. Všechny tyto termíny znamenaly shodně civilizaci.

Poprvé se objevují v díle Fukuzawy Jukičiho *Poměry na západě*. Fukuzawa pojímal heslo *bunmeikaika* jako univerzální civilizaci. Podle něj bylo zcela náhodné, že byla civilizovanost prvně dosažena na Západě. Není podle něj také vůbec nutné, aby Západ držel své vedoucí postavení i do budoucna. Fukuzawa se tedy pokusil izolovat základní prvky univerzální civilizace, jako osobní morálka a inteligence, vzdělanost, duševní pokrok, sociální pořádek a pokrok, které vedou k samostatnosti, sloužící k dosažení civilizace pro jakýkoli národ.

Fukuzawův pohled byl ale zastíněn názorem většiny jeho současníků, kteří se zaměřovali spíše na instituce a technologie. Jejich náhled by se tedy dal označit spíše za westernizaci. Tento směr byl podpořen Iwakurovou misí¹⁸, která navštívila v letech 1871-73 Spojené státy i evropské země (Británii, Francii, Belgii, Holandsko, Německo, Rakousko, Dánsko, Švédsko, Rusko, Itálii a Švýcarsko) a dalšími návštěvami Západu, jejichž zaměřením bylo zkoumání západních institucí, legislativy a výroby.

¹⁶ *Kokumin no tomo* 『国民之友』, vycházel 1887-1898

¹⁷ *The Cambridge History of Japan*, s. 679

¹⁸ mise vedená japonským politikem Iwakurou Tomomim (1825-1883), která měla za cíl získat nové informace o západě a jednat o revizi nerovnoprávných smluv

Tak byly vychvalovány pokroky v politické organizaci, zahraničních vztazích, právu, obchodě, technologiích, literatuře i náboženství. V běžném životě byla ale situace často zcela odlišná. Civilizační pokrok byl ještě v 80. letech 19. století omezen pouze na hlavní města. I v těch však vláda cítila potřebu mohutné propagace svých záměrů. Vymýšlela tak například dětské hry, do kterých byly zakomponovány výčty moderních vynálezů nutných pro zlepšení života v Japonsku, či nechávala kolovat komické básně velebící moderní novoty.

Mezi lidmi se naopak šířily četné parodie nové situace. V roce 1873 například vyšla kniha *Bunmei kaika* od Kató Júičiho, kde tento kritik civilizace například vypráví o „psovi, který vyjadřuje své obavy z toho, že se do jeho necivilizovaného sousedství stěhují civilizovaní psi. Tito nově příchozí imitují západní způsoby stravou, očistou i svobodomyšlností. Ale Kató jasně ukazuje, že ať s buřinkou nebo bez, pořád je to psí život.“¹⁹

Opozice proti přejímání západní civilizace se zvedala i v intelektuálních kruzích. Probíhaly rozsáhlé debaty, do jaké míry přejímat západní prvky. Japonští myslitelé si uvědomovali západní sebestřednost, která byla viditelná obzvláště v otázkách mezinárodního práva, pod jehož záštitou probíhalo prosté využívání vojenské síly pro ovládnutí slabších. Smutnou připomínkou tohoto faktu byly i nerovnoprávné smlouvy, které bylo Japonsko donuceno uzavřít. Přesto se učenci jako Fukuzawa snažili pod tímto povrchem najít univerzální formu civilizace, kterou bylo třeba adoptovat.

V devadesátých letech, kdy došlo k oficiálnímu odklonu od snahy o westernizaci a mezinárodní orientaci, byl termín *bunka*²⁰, jeden ze zmiňovaných výrazů pro civilizaci, změněn na označení pro kulturu. Tím se stal naopak označením opozice k západní civilizaci. Zatímco civilizace byla převážně založena na technologii a materiální podstatě, *bunka* označovala část intelektuální, náboženskou a uměleckou. Tak zatímco *bunmeikaika* byla univerzální civilizací, *bunka* reprezentovala produkty národního významu.

¹⁹Douglas R. Howland, *Translating the West*, s. 36-37

²⁰japonsky 文化

5. Společnost *Meirokuša*

Jedním z hlavních projevů hnutí *bunmeikaika* byla společnost *Meirokuša*²¹, která působila v 70. letech 19. století v Tokiu. Sdružovala osvícenecké intelektuály se znalostmi západních poměrů a zájmem o postavení Japonska v očích západu.

Jejími zakladatelem byl Mori Arinori (1847-1889), který se inspiroval spolky učenců, které byly běžné ve Spojených státech. Po svém návratu do vlasti v roce 1873 vyhledal Nišimuru Šigekiho (1828-1902), aby spolu takový spolek založili. Bylo podle něj třeba, aby se osamocení japonští učenci sdružili a společným bádáním a přednáškami prospívali společnosti. Dále je také třeba, aby právě tito učenci šli příkladem a pokusili se o zavedení nových etických norem v japonské společnosti, ve které vlivem kulturních zmatků upadala morálka. Nišimura přizval další vzdělance: Fukuzawu Jukičiho, Nakamuru Masanaa (1832-1891), Katóa Hirojukiho (1836-1916), Cudu Mamičiho (1847-1889), Niši Amaneho (1829-1897) a Micukurio Šúheie (1826-1886). *Meirokuša* pak byla formálně založena v únoru 1874.

Cílem skupiny bylo sdružení mužů zajímajících se o vyšší vzdělání v Japonsku a diskuze jeho možností, rozšiřování znalostí a výměna zkušeností mezi jednotlivými členy. Dále také rozšiřování liberálních a utilitaristických myšlenek a morální vzdělávání veřejnosti.

Obecným cílem všech zúčastněných učenců bylo vytvoření silné a prosperující země, ale v otázce provedení se v *Meirokuše* vytvořily tři hlavní proudy. Skupina konfuciánských učenců, která se soustředila kolem Nakamury Masanaa, viděla podstatu západního úspěchu v jeho morální síle. Zdůrazňovala tedy potřebu změny japonského charakteru. Naopak skupina kolem Cudy Mamičiho a Nišioho Amaneho vzhlížela k západnímu institucionálnímu zřízení a v něm viděla podstatu západního úspěchu. Prosazovali tedy zřízení jednotného školství či zavedení ústavy. Poslední skupinou byli pragmatici vedení Fukuzawou Jukičim. Ti chtěli přijmout některé západní hodnoty a instituce a spojit je s japonskými silnými stránkami. I přes rozpory v otázce, zda měnit spíše národ, nebo jeho instituce, se učenci shodovali, že dobrý systém vzdělávání je základem pro jakékoli změny.

Právě vzdělávání si vzala *Meirokuša* za úkol. Za tímto účelem překládali západní texty týkající se mezinárodního a občanského práva či ekonomické politiky. Dále tito učenci trvali na tom, že vláda musí uznat občanské svobody, které jsou všem lidem dány z nebes. Jenom tak je možno lidi zapojit do procesů, které rozšíří jejich znalosti a pochopení a umožní civilizační pokrok.

²¹ japonsky 明六社

Jedním z velmi diskutovaných témat v *Meirokeše* bylo také ustanovení voleného shromáždění. Přestože *Meirokeša* nebyla politickým uskupením, nemohla se tomuto tématu vyhnout, když v roce 1875 vystoupil bývalý člen vlády Itagaki Taisuke (1837-1919) se svým manifestem, který jeho ustanovení požadoval. Jednotliví členové byli ve svých názorech nejednotní. Tato nejednotnost nejen v *Meirokeše*, ale i v celé japonské intelektuální společnosti, byla způsobena střetem dvou názorových proudů. Jeden prosazoval, že volené shromáždění vzniká na základě vůle osvíceného lidu, zatímco druhý naopak tvrdí, že právě volené shromáždění je hlavní prostředek k osvětě lidu. Střední proud v *Meirokeše*, který reprezentoval i Fukuzawa Jukiči, zastával názor, že je vhodné, aby Japonsko mělo volené shromáždění, avšak minimálně prozatím se silně omezeným volebním právem.

Meirokeša pořádala dvakrát měsíčně diskuse v západní restauraci *Seijóken*. Tyto diskuse byly přístupné veřejnosti, která tak mohla poslouchat debaty o politice, umění a vědě založené i (ale ne jen) na západních myšlenkách. Byly často navštěvovány různými učiteli a úředníky. Mezi témata těchto diskusí patřila například pozice intelektuálů, pozice žen či problematika parlamentu. Problémem diskusí byl ale nedostatek porozumění vzhledem k vysoké homonymitě japonštiny a neexistujícím pravidlům pro proslovy. Diskuse tak byly často velmi omezené a mohlo by být správnější nazývat je spíše přednáškami. Někteří učenci, například Mori Arinori, proto prosazovali používání angličtiny. Opravdová diskuse v *Meirokeše* probíhala tedy spíše písemně pomocí vlastního časopisu.

Časopis *Meirokezašši*²², který měl hlavní vliv na společnost byl vydáván od roku 1874. Byl velmi populární a vydával se v nákladu 3 000 kusů na číslo. Toto číslo se může zdát malé, porovnáme-li jej však s 8 000 výtisky největších japonských novin té doby, *Niči niči šinbun*²³, vyjde jasně najevo obliba tohoto odborného časopisu. K této popularitě přispěl jistě i fakt, že články byly psány co nejsrozumitelnější japonštinou, kombinující znaky a kanu. Je však důležité podotknout, že tento systém zápisu stále neodpovídal mluvené formě. I tak byl ale mnohem přístupnější než tradiční písemné styly.

Vydávání *Meirokezašši*²⁴ nebylo zcela pravidelné, v průměru vycházela dvě čísla za měsíc. Celkem vyšlo 43 čísel, přestože jeho publikace byla ukončena již v listopadu roku 1875. Stalo se tak na základě tiskových zákonů z téhož roku, které zaváděly cenzuru projevu. V létě roku 1875 proběhly rozsáhlé debaty o budoucnosti časopisu. Vytvořily se dvě názorové skupiny. Fukuzawa stál v čele skupiny prosazující ukončení vydávání, jelikož dle zákona nebylo možno v něm svobodně pokračovat. Jeho oponenti naopak tvrdili, že zákon není ve

²² japonsky 『明六雜誌』

²³ japonsky 『日日新聞』

²⁴ Při práci s *Meirokezašši* vycházím ze souborného anglického překladu *Meirokezasshi* od William R. Braisteda.

skutečnosti zamýšlen tak striktně a vláda jeho plnění nebude násilně vynucovat. Nakonec byli Fukuzawovi oponenti nuceni uznat, že pro svou domněnku nemají žádné důkazy, a vydávání *Meiokuzaši* bylo ukončeno.

Přestože členové *Meiokuši* se scházeli až do konce 19. století, po této události její vliv výrazně upadá.

5.1 Nejvýznamnější členové

Meiokuša měla osm zakládajících členů. Těmi byli Mori Arinori, Niši Amane, Cuda Mamiči, Nakamura Masanao, Fukuzawa Jukiči, Nišimura Šigeiki, Kató Hirojuki, Micukuri Šúhei, Micukuri Rinšó (1846-1897)²⁵ a Sugi Kódži. Celkem se členská základna postupně rozrostla na 33 členů.²⁶ Její členstvo bylo věkově velmi různorodé, od 27 do 56 let. Stejně tak členové pocházeli z různých oblastí Japonska. Měli však ale také mnoho společného. Všichni studovali nějaký západní jazyk (většinou angličtinu nebo holandštinu), většina z nich někdy pracovala jako učitelé a velká část jich pobývala v cizině. Hlavní co měli společné byla však touha po nalezení místa pro Japonsko mezi světovými vyspělými národy a víra, že právě skrze vědu a vzdělávání vede cesta k tomuto cíli.

Zde zmiňuji několik nejvýznamnějších členů *Meiokuši*, jejichž názory zároveň níže konfrontuji s Fukuzawovými myšlenkami.

Mori Arinori (1847-1889)

Narodil se v sacumské samurajské rodině. Po studiu angličtiny byl roku 1865 knížectvím tajně vyslán na studia do Británie. Tam se věnoval navigačním technologiím, matematice a fyzice. Po svém návratu se stal členem nové vlády. Působil v zahraniční kanceláři a v letech 1871-73 byl jako vyslanec ve Washingtonu. Po návratu ze Spojených států, kde se věnoval studiu západní filozofie a školství, pak inicioval *Meiokušu*. Roku 1875 založil vlastní soukromou obchodní školu *Šóhó Kóšúdzó* (pozdější univerzita Hitocubaši).

Mori patřil mezi stoupence *bunmeikaika* a stavěl se tedy za náboženskou svobodu, sociální emancipaci žen, přijetí moderního školství, či nahrazení japonštiny angličtinou. Na druhou stranu ale také zdůrazňoval důležitost císaře a podporoval silný centralistický stát. Jako první ministr školství (1885-89) silně ovlivnil jeho předválečnou podobu. Zavedl centralizované, na dril orientované školství, kladoucí důraz na službu státu. Roku 1889 byl jako stoupenec anglikánské církve (nikoli ale konvertita) zavražděn šintoistickým fanatikem.

²⁵ Rinšó byl synem čtvrté manželky Micukuri Šúheie

²⁶ Po prvním roce existence měla celkem 28 členů včetně pěti pouze korespondentních.

Jeho asi nejvýznamnějším článkem (má pět pokračování) v *Meirokuzašši* je *O ženách a konkubínách*²⁷. Zabývá se v něm ideou rovnosti páru a vzájemností manželského svazku. Dle jeho názoru je právě opravdové, věrné manželství základem morálky. Hrubě odsuzuje japonské praktiky vydržování konkubín, tím spíše přijímání jejich potomků za právoplatné dědice. Sám také navrhuje právní normy pro moderní právní manželství v duchu západních zvyklostí.

Niši Amane (1829-1897)

Narodil se v samurajské rodině v knížectví Cuwano (na území dnešní prefektury Šimane). Nejprve získal klasické konfuciánské vzdělání, ale později se rozhodl pro studium Západu. Roku 1862 byl šógunátem vyslán do Holandska studovat sociální vědy. Nadchl se hlavně pro myšlenky utilitarismu a pozitivismu. Po svém návratu se pak věnoval propagaci těchto směrů spolu se západním uměním a vědami. Právě Nišimu vděčí japonština za velké množství filozofických termínů včetně samotného slova filozofie-*tecugaku*²⁸.

V oblasti filozofie Niši vynikal také zásadním zavržením konfucianismu. Tvrdil, že morálka a stát by měly být odděleny, což odporuje konfuciánskému pojetí vládce jako morálního vzoru. Dále odporuje Ču Siovu učení o všudypřítomném principu-*ri* a rozděluje fyzikální princip-*bucuri* a mentální princip-*šinri*²⁹. O tomto rozdělení pojednává i v jednom ze svých článků v *Meirokuzašši* nazvaném *Vědomosti*³⁰.

Mimo to Niši působil jako úředník na ministerstvu armády a věřil, že silná armáda je základem klidné prosperity národa. Je také autorem zákona o branné povinnosti z roku 1873.

Nakamura Masanao (1832-1891)

Narodil se v Edu. Nejprve se věnoval konfuciánskému učení, ale později se dal na studium Západu. Konfuciánskou naukou však zůstal výrazně ovlivněn, což se projevilo při jeho hledání morální podstaty síly Západu. Dospěl k názoru, že je jí křesťanství, jehož boží přikázání přirovnává ke konfuciánské cestě nebes-*tendó*³¹. Tvrdil, že pokud budou Japonci naslouchat božímu hlasu, který je ukryt ve všech lidech, stanou se prosperujícím národem. Roku 1874, krátce po zrušení zákazu křesťanství, byl jako první významná osobnost období Meidži pokřtěn.

Mimo to proslul hlavně svými překlady Smilesova *Self Help* a Millova *On Liberty*.

²⁷ *Saišóron* 『妻妾論』 – vychází od osmého čísla *Meirokuzašši*

²⁸ japonsky 哲学

²⁹ japonsky 理 -> 物理 + 心理

³⁰ *Čisecu* 『知説』 – vychází od čtrnáctého vydání *Meirokuzašši*

³¹ japonsky 天道

Nišimura Šigeki (1828-1902)

Narodil se v knížectví Sakura (na území dnešní prefektury Čiba). Stejně jako Nakamura se nejprve věnoval konfuciánskému učení, později pak začal studovat i holandské vědy. V době restaurace Meidži stál na straně šógunátu. Byl však tak váženým učencem, že jej i přesto nová vláda přesvědčila, aby vstoupil do jejích služeb.

Roku 1876 založil společnost *Nihon Kódókai*³², která měla ve svém programu propagaci morálních hodnot. Nišimura byl přesvědčen, že pro posílení Japonska je nutno obnovit tradiční japonské morální hodnoty.

5.2 Problematika jazyka

Mnoho učenců vidělo jako jeden z hlavních problémů vzdělávání lidu jazyk. Objevovaly se návrhy hlavně na zjednodušení psané formy.

Niši Amane například kritizoval systém zápisu a navrhoval jeho nahrazení abecedou. Na toto téma napsal vůbec první článek, který vyšel v *Meirokezašši*, *O psaní japonštiny západní abecedou*³³. Stěžoval si jak na příliš komplikované kombinování znaků a dvou abeced, tak na rozdíly ve psané a mluvené formě, i na to, že kana se často čte jinak, než píše (např. *omoširoi* se psalo *omoširoši*). Aby bylo možno japonštinu používat jako prostředek pro výuku mas, je nutné tyto zbytečně komplikované prvky odstranit. Přijetí západní abecedy pak obhajoval tím, že ani znakové písmo není původně japonské, a tak není nic špatného na tom, když Japonsko stejně jako kdysi znaky, přijme dnes latinku, která je dle jeho názoru nejpraktičtější způsobem zápisu.

Niši se však naopak staví zásadně proti přijetí angličtiny. Jazyk je dle jeho názoru vnitřní otázkou národa a utváří se na základě přírodních a kulturních podmínek dané oblasti. Nelze jej tedy uměle měnit. Jako odstrašující příklad uvádí nepraktickou a nepřirozenou klasickou japonskou psanou formu *sórobun*³⁴, která vznikla právě pod vlivem čínštiny.

Někteří učenci viděli nevýhodu a někdy dokonce méněcennost japonštiny také ve spojování souhlásek se samohláskami. To znesnadňovalo přejímání západních slov, které v období Meidži hojně probíhalo. S tímto problémem se učenci často vyrovnávali překladem cizích slov do znaků. Tak například vznikly i termíny *bunmeikaika* či *tecugaku*. Druhou možností bylo přepsání slova foneticky do kany. Niši Amane pokládal oba tyto způsoby za nevhodné a možnost přímého přejímání slov předkládal jako další výhodu používání abecedy.

³² japonsky 日本弘道会

³³ *Jódži wo motte kokugo wo šosuru no ron* 『洋字を以つて国語を書するの論』 - v prvním čísle *Meirokezašši*

³⁴ japonsky 候文

Z této kritiky japonštiny vyvstaly dva proudy podporující radikální reformy. Jeden, vedený Nišim, se zaměřil, jak bylo již zmíněno, na zavedení zápisu pomocí latinky. Druhý směr chtěl naopak zavést zápis japonskou hiraganou. Jeho zástupcem je Šimizu Usaburó (1829-1910), který kritizuje znakový systém za přílišnou složitost a navrhuje jeho nahrazení hiraganou, která je nejvíce rozšířená mezi lidem a osvědčila se již v lidové literatuře.

Oba tyto směry se ale potýkaly s problémem vysoké homonymity japonštiny. Jejich kritici také namítali, že takovéto změny by samy o sobě byly nedostačující, a tudíž by situaci spíše zkomplikovaly. Fukuzawa a další učenci se tak zaměřili spíše na omezení rozdílu mezi psanou a mluvenou formou. Prosazovali například omezení znaků a archaických forem v psaném projevu.

Zcela opačný názor ale zastával Nišimura Šigeki, který oponoval uznávanému názoru, že pro odstranění negramotnosti lidu je třeba reforma jazyka. Naopak tvrdil, že až se podaří lid zbavit jeho nevzdělanosti, bude teprve možné společnými silami provést reformu jazyka. Zdůrazňuje hlavně zažitost znaků a předpokládá neochotu lidu k přechodu na nový systém zápisu. Vyjadřuje také obavy nad ztrátou historie, ke které by vedlo opuštění znakového písma a následná neschopnost jeho čtení.

K radikálním reformám jazyka tedy nedošlo, ale členové *Meirokuši* působili hojně ve vzdělávacích či redakčních institucích a jejich překlady západních děl byly velice populární. Tudíž se jejich poněkud zjednodušený a hovorovější styl stal běžným psaným stylem a tvoří základ národního jazyka.

5.3 Čínské učení

Spolu se snahou o odstranění čínských znaků se objevily i snahy o odstranění celého čínského učení, které bylo shledáváno překážkou k pokroku. Jeho odpůrci tvrdili, že podporuje neupřímnost a podřízenost a naopak nedává prostor inteligenci. Opírali se také o neschopnost Číny, která se podrobila západním velmocím. Hlavním a jedním z prvních veřejných kritiků čínského učení byl Fukuzawa Jukiči.

Proti němu se v 35. vydání *Meirokuzášši* postavil Nakamura Masanao, který naopak vyzvedával historický význam Číny a věřil, že jednou předežene Západ. Jediné, co musí Čína udělat, je probudit se z letargie tatarské vlády. Spíše než, že by uváděl praktické argumenty na podporu čínského učení, vyzdvihuje Nakamura čínské zásluhy a její nadřazenost Japonsku. Jeho esej je tak sice emocionálně nabitá, nicméně se odehrává převážně v teoretické morální rovině.

Kritici čínského učení tvrdili, že kdysi sice Japonsko přejalo čínskou kulturu, ale dnes je tato kultura již nevhodná, ba dokonce škodlivá. Japonsko si vzalo za cíl přijmout západní

civilizaci, čínské učení ale obsahuje prvky, které jsou s touto civilizací neslučitelné. Velkým problémem byla zejména nepřesnost čínské literatury, která znemožňovala vědecké použití.

Ariga Nagao (1860-1920) vidí příčinu v čínském zaměření na konkrétní jev a zanedbávání obecnosti. To podle něj pramení z její dlouhodobě dědičně autokratické politické struktury, která postrádala stanovená pravidla. Zřetelným projevem zaměření na konkrétní jev je například vyzdvihování činů dávných králů namísto stanovení jednotných správných principů vlády. Další příčinu vidí Ariga ve znacích, které používají konkrétní věci pro znázornění abstraktních (např. bezpečí = žena v domě). Čínské myšlení tak nemá schopnost popisovat abstraktní vztahy, což je závažnou překážkou pro vědecké použití.

Zastánci čínského myšlení se naopak opírali o zažitost znaků a čínských literárních forem. Dále vyzdvihovali, že čínské myšlení učí disciplíně a slouží jako dobrý základ pro studium dalších oborů. Navíc může studium čínštiny pomoci při studiu angličtiny, jelikož struktura těchto jazyků je podobná. Oba mají slovosled v pořadí podmět-přísudek-předmět. Obhájci čínského myšlení se je i jinak snažili přiblížit západnímu. Tvrdili, že západní oddělené disciplíny vědy měly svou dobu i v Číně, jako náboženství, umění, právo atd. Kawada Takeši dokonce zachází tak daleko, že západní vědecké obory pokládá za potomky dávných čínských oborů, které byly v Číně již zapomenuty. Tento názor se ale všeobecně neujal.

Zvláštní postavení zaujímá zmiňovaný Nakamura Masanao, který v roce 1887 rozšířil svou původní obhajobu Číny a formuloval rozsáhlou esej podporující čínské učení. Prosazuje za nejvýhodnější spojení obou přístupů, západního a čínského. Polemizuje s předsudkem, kdy západní věda je spojována s pravdou a čínské myšlení s náboženstvím a iluzí. Říká, že pravda a iluze se prolínají; „co je pro jednoho vědeckou pravdou, může být pro druhého vírou.“³⁵ Tudíž i západní a čínské myšlení lze spojit. Důležitá je morální podstata, a ta je všude stejná. Filozofové na západě i v Číně shodně nabádají lid k úctě k nebesům, lásce k bližnímu či splnění svých povinností. Podle Nakamury je tedy potřeba pouze, aby se učenci věnovali nejen tradičním oborům čínského myšlení, ale i novým, jako práva a povinnosti, konstituční vláda či svoboda.

5.4 Civilizace a morální charakter

Jako jeden ze zásadních problémů období Meidži shledávali soudobí intelektuálové úpadek mravů. Tento stav byl připisován zavrnutí konfucianismu a jeho hodnot, které však nebyly nahrazeny žádnými novými hodnotami. Proces přejímání ze Západu se soustředil hlavně na technologie a etická oblast byla zanedbávána. Učenci si tohoto faktu byli dobře vědomi a začali pracovat na koncepcích etické výchovy či budování národního charakteru.

³⁵ Douglas R. Howland, *Translating the West*, s. 54

Cestou etické výchovy se vydali Nišimura Šigeki a Sakatani Široši (1822-1881). Přesto, že jako většina členů *Meirokeši* podporovali oddělení náboženství od státu, aby tak byla zaručena náboženská svoboda, chtěli ponechat státu možnost podporovat etickou výchovu. Shodli se také na tom, že základní etické principy by měly být odvozeny ze společných rysů západní, čínské i japonské filozofie. Nišimura pak tvrdí, shodně s Nakamura, že kritérii pro určení civilizovanosti národa jsou chování a zvyky lidu. Je tedy ve všeobecném, a tedy i státním zájmu podporovat etickou výchovu, protože budou-li dobří jedinci, budou dobře spravovány i rodiny, i celá země.

Sakatani dále rozvíjí oddělení náboženství od etiky. Stejně jako je tomu na Západě, je podle něj třeba oddělit náboženství od vlády, což se ale netýká etiky. Naopak je třeba, aby vláda podporovala dobré mravy a etickou výchovu, protože tím vytváří společenskou jednotu. Pro účely dosažení této jednoty nelze tedy svěřit etiku pouze do rukou náboženských institucí, které jsou nejednotné a účast lidu v nich je svobodná a dobrovolná.

Sakatani zdůrazňuje rozdělení etiky na dva druhy, náboženskou a sekulární, které se v Japonsku často opomíjí. Většina vůdčích osobností státu se pak mylně domnívá, že dobrého státu lze, po vzoru Západu, docílit pouze pomocí pevných zákonů. Neuvědomují si však, že západní vůdcové sice zastávají náboženskou svobodu a straní se náboženské etiky, na druhou stranu však zachovávají etiku sekulární. To je podle Sakataniho důležité, protože právě vyšší vrstva určuje standardy chování celého národa. Pokud národ morálně upadá, nemáme právo vinit lid, ale právě jeho vládu, která tento úpadek hodnot způsobila.

Niši Amane se pak spíše obrací k budování národního charakteru, který trpí pod autokratickou vládou, která vytváří závislé a nevzdělané obyvatelstvo. Charakter by podle něj měl být podpořen studiem zákonů, které dodá člověku samostatnost a umožní mu účast na konstituční vládě.

Sakatani a Nišimura pracovali společně na zavádění etické výchovy. 7.4.1876 založili *Tokijskou společnost učenců pro etickou výchovu*³⁶, jejíž následovnice *Japonská společnost pro rozšiřování morálky*³⁷ se zachovala dodnes. Nišimura pak vydával učebnice pro morální výchovu, z nichž jeho *Základní trénink v etice*³⁸ byl přijat jako učební text pro veřejné školy.

V 80. letech získalo čínské učení zpět jistý respekt, a to právě díky jeho zapojení do morální výchovy. Fungovalo tak jako spojník mezi tradiční kulturou a nově přejímanou kulturou západní.

³⁶ japonsky *Tókjó šúšín gakuša* 東京修身学社

³⁷ japonsky *Nihon kódókai* 日本弘道会

³⁸ *Nihon dótokuron* 『日本道德論』, 1887

Jak je patrné, většina učenců podporovala aktivní roli státu v otázce etiky a morálky. Nenaplnily se tak Fukuzawovy sny o učencích stojících mimo vládní kruhy. Většina jeho kolegů toto stanovisko odmítala, přestože s ním souhlasili, že je třeba, aby národ byl co nejvíce vzdělán (prakticky i morálně), a že tento úkol leží na nich. Ale v tak nestálé době jako bylo období Meidži považovali za nutné, aby tato výuka probíhala skrze vládu, která měla v zemi nejvlivnější pozici.

6. Fukuzawův vztah k *Meirokuše*

Přestože se Fukuzawa s *Meirokušou* ideologicky shodoval a navštěvoval její schůze, jeho vztah k ní byl spíše rezervovaný. A tak i přesto, že mu zakladatel *Meirokuši* a Fukuzawův velký obdivovatel Mori Arinori nabídl post prezidenta společnosti, zdvořile jej odmítl. Fukuzawův chladný vztah k *Meirokuše* se projevil i pouhými třemi články³⁹, které pro ni napsal. Většinou publikoval ve vlastním časopise *Minkanzašši*⁴⁰, který využíval i pro kritiku článků vydaných v *Meirokuzašši* namísto přímé publikace v druhém zmiňovaném.

Jedním z důvodů byla jeho snaha o nezávislost. Vadilo mu, že někteří členové *Meirokuši* působí ve vládě, což pokládal pro učence za nevhodné. Sám se snažil kontaktům s vládou vyhýbat. Nelíbil se mu také uzavřený charakter společnosti a snažil se o větší otevřenost veřejnosti.

Veřejné přednášky a debaty byly právě jeho návrhem, jehož prosazení ho stálo velké úsilí. Původně rozvíjel tuto myšlenku samostatně na půdě své vlastní školy *Keiō Gidzuku*. Poté, co se mu zde podařilo zřídit debatní společnost a vypracovat základní metody proslovů, pokusil se rozšířit tuto myšlenku v *Meirokuše*. Většina členů byla k tomuto návrhu skeptická a obávala se jazykových problémů. Fukuzawovi se je ale podařilo přesvědčit vlastním ukázkovým projevem. Tento projev týkající se Taiwanské expedice⁴¹ byl následně vydán jako Fukuzawův první článek v *Meirokuzašši*.

Hlavním bodem neshody s většinou členů *Meirokuši* byl Fukuzawův názor, že učenci by měli působit odděleně od vlády a neměli by se s ní jakkoli spojovat. Fukuzawa jednoznačně odděluje sféru lidu a vlády. Jak již bylo zmíněno, hlavním Fukuzawovým mottem byla samostatnost. A právě samostatnost je dle jeho názoru to, co japonskému lidu chybí a je nutno v něm vytvořit. Lze toho však dosáhnout pouze bez přičinění vlády, protože její zásah by sám o sobě popíral princip samostatnosti. Jediný, kdo ale může vést nesamostatný lid, jsou právě učenci, a proto nabádal Fukuzawa své kolegy ke vzdání se státních služeb.

Vztah vlády a lidu byl v období Meidži jeden z hlavních problémů. Silná autokratická vláda, snažící se o nastolení změn, se dostává do konfliktu s lidem, který žádá podíl na moci. Zde vzniká otázka, které se chopil Fukuzawa, tedy kam patří učenci. Tato otázka rozdělila stoupence *bunmeikaika* na dvě větve. Fukuzawa a jeho zastánci prosazovali termín *bunmei*, který měl znamenat univerzální civilizaci založenou na podpoře učenců a obchodnické vrstvy. Většina učenců ale prosazovala termín *kaika*, který znamenal civilizaci podporovanou vládou.

³⁹ jmenovitě: „Proslov při mírových jednáních týkajících se akce Formosa“, „Odmítnutí Nišihō debaty o cestování cizinců v zemi“ a „Rovnocenné počty žen a mužů“

⁴⁰ 『民間雜誌』 vycházel 1874-75

⁴¹ Roku 1874 byla podniknuta trestná výprava na Taiwan poté, co byli Taiwanci zabiti okinawští rybáři. Následně reparace zaplacené Čínou znamenaly de facto uznání Okinawy jako japonského území.

Termín *bunmei* tak byl vnímán spíše jako neustálý civilizační pokrok lidstva, zatímco *kaika* znamenalo proces rozvoje se stanoveným cílem.

Fukuzawovo pojetí kritizovali mnozí jeho kolegové, kteří zastávali názor, že učenec si může sám vybrat oblast, ve které se uplatní, či dokonce prosazovali angažovanost ve vládě. Reagovali na Fukuzawův čtvrtý oddíl *Výzvy ke vzdělání* (viz samostatnou kapitolu), který o dané problematice pojednává a je patrné, že byl nepřímě adresován právě mužům z *Meirokeši*. Reakcím čtyř členů *Meirokeši* je věnováno celé druhé vydání *Meirokezaši*.

Kató Hirojuki uznává Fukuzawovo rozdělení vlády a lidu přirovnáním k tělu, kde vláda je jako vnitřní regulátor, který reaguje na vnější podněty, které mu dává lid. Domnívá se však, že každý učenec by si měl dle své povahy sám vybrat, ve které oblasti se uplatní. Mori Arinori potom odmítá oddělení vlády a lidu zcela, protože lid podle něj zahrnuje všechny, i členy vlády. Mori se tak blíží západnímu pojetí reprezentativní vlády.

Naopak názory Nišiho Amane byly spíše konzervativní. Domníval se, že je nutné pokračovat v autoritativní vládě, protože lid je „hloupý“ a problémový. I přes podobné názory se ale v období Meidži postupně vyvíjí nová koncepce pojetí společnosti, která zjemňuje tradiční rozdíly mezi lidem a vládou.

Přestože je tedy Fukuzawa s *Meirokešou* tradičně spojován, jeho angažovanost pro tuto skupinu je dosti sporná. I prosazování ukončení publikace časopisu *Meirokezaši* napovídá o jeho skeptickém názoru na společenskou funkci skupiny. Přičemž právě široké společenské působení bylo Fukuzawovým hlavním cílem.

7. Fukuzawovy myšlenky

Fukuzawa se věnoval hlavně publikaci překladů západních děl a prezentaci vlastních myšlenek. Po ustálení nového císařského režimu, který se i přes počáteční prohlašování hesla „Ctěte císaře a vyžeňte cizince“, ukázal být nakloněn západu, pokračoval jak ve psaní knih popisujících západní země (např. *Poměry na západě*), tak psal hlavně díla podporující vzdělávání (např. *Výzva ke vzdělání*) či zabývající se morálními otázkami nebo státní správou. Dále také, mimo noviny *Minkanzašši*, které patřili jeho škole *Keiō Gidžuku*, publikoval od roku 1882 noviny *Džidžišinpō*⁴².

7.1 Výzva ke vzdělání

*Výzva ke vzdělání*⁴³ patří mezi největší Fukuzawovy práce. Celkem vydal pod tímto titulem sedmáct esejů, publikovaných od roku 1872 do roku 1876. Dílo bylo nesmírně populární a hned prvního vydání se prodalo 200 000 výtisků, nemluvě o pirátských kopiích. Je to první Fukuzawovo dílo, které se nezabývá pouze popisem Západu a poznatků o něm, protože až do této doby se Fukuzawa kvůli protizápadním náladám obával publikovat své vlastní názory. Poté, co však nová vláda rychle opustila slogan „Vyžeňte cizince“⁴⁴ a naopak zrušila feudální systém, odvážil se Fukuzawa konečně začít publikovat své osobní názory. Potěšen úspěchem prvního vydání *Výzvy ke vzdělání*, pokračoval pak v jeho vydávání i v publikování dalších prací jako například *Nástin teorie civilizace*⁴⁵.

7.1.1. Rovnoprávnost a vzdělání

První esej začíná slovy: „Nebesa nikdy nestvořila jednoho člověka nad druhým.“⁴⁶. Fukuzawa jasně zastává názor, že všichni jsou si rovni. Ač mezi lidmi existují evidentní rozdíly v bohatství, postavení či inteligenci, každý má stejná přirozená práva. A to především právo věnovat se svým zájmům. Tato práva jsou lidem dána nebesy a není za žádných okolností možné jim je odebrat. Fukuzawa kritizuje šógunát za nedodržování těchto práv a zneužívání mocenské převahy, která mu umožňovala zacházet svévolně a hrubě s neurozeným obyvatelstvem. Mezi vládou a lidem dle jeho názoru vzniká jakýsi kontrakt, který je založen na tom, že lidé platí vládě daně, čímž jí poskytují prostředky. Vláda má naopak povinnost tyto prostředky vynaložit pro blaho lidu a jeho ochranu. Tento svazek nebyl však za Tokugawů správně naplněn. Fukuzawa však uznává, že vina není jen na straně vlády. Lidé si do jisté míry mohou za krutovládu sami. Pokud jsou hloupí a nedokáží dodržovat zákony, vládě

⁴² 『時事新報』, vycházely od r.1882

⁴³ *Gakumon no susume* 『学問のすすめ』, 1872-74

⁴⁴ japonsky 攘夷 [*džóí*]

⁴⁵ *Bunmeiron no gairjaku* 『文明論の概略』, 1875

⁴⁶ 「天は人の上に人を造らず人の下に人を造らず」 v 福沢諭吉、『学問のすすめ』、岩波文庫、s. 11

nezbývá, než být tyranská. Základ pro rovnoprávné postavení lidu a vlády je tedy vzdělání, které umožní lidem rozvíjet své schopnosti a porozumění světu.

Ve vzdělání také Fukuzawa shledává rozdíl mezi bohatým, dobře situovaným mužem a mužem chudým. Pouze lidé vzdělaní a schopní uvažovat dosáhnou bohatství a postů, ti, kdo se nevzdělali, zůstanou chudí a ubozí. To proto, že „Nebesa nedávají bohatství lidem, ale jejich práci“⁴⁷. A právě míra ocenění lidské práce se odvíjí od její náročnosti, která úzce souvisí s potřebným vzděláním.

Od této myšlenky se odvíjí i úcta prokazovaná například vládním úředníkům. Ve skutečnosti, dle Fukuzawy, není ale předmětem úcty ona osoba, která úřad vykonává, nýbrž její post a to, jak se na něm zaslouhuje o dobro národa.

Otázka vzdělání je jednou z klíčových bodů Fukuzawova programu. Jeho názor na charakter správného učení které vede k prospěchu je zcela v souladu s jeho propagací Západu a modernizace. Právě učení podle něj není poezie, čtení starých klasiků a podobné znalosti, které nemají praktické využití, nýbrž užitečné vědomosti: abeceda, účetnictví, použití mír a vah a později dějiny, ekonomie, přírodní filozofie (tedy fyzika) a etika. Toto studium nazývá Fukuzawa *džicugaku*⁴⁸.

Na svou dobu byl velmi pokrokový i v otázce ženských práv a mnohá ženská hnutí se na něj odvolávala. Říká, že muž a žena jsou rovnocenné bytosti, což samozřejmě platí i v manželství. Odsuzuje konfuciánskou nauku, která říká, že žena má poslouchat svého muže a nikdy mu neodporovat. Takový vztah vnímá Fukuzawa jako zcela ekvivalentní utlačování slabšího silnějším. Uvažuje také, že pokud otec nectí matku, nemohou ji ctít ani děti. Ale protože otec je stále pryč, musí to být právě hlavně ona, kdo je vychová, což však není možné pokud si jí děti neváží.

V souvislosti s rodinou kritizuje Fukuzawa i nevěru. Vykládá Konfuciovu větu „Muž a žena by měli být odděleni.“ ne jako separaci pohlaví, ale jako oddělení jednotlivého páru. Páru, mezi kterým bude vřelý blízký vztah, který je základem dobré domácnosti. I když sám uznává, že tento výklad není příliš pravděpodobný, na svém názoru trvá. Domácnost, ve které je několik konkubín a tedy i několik dětí různých matek, je podle Fukuzawy zcela nepřírozená. „Pokud má snad muž právo mít dvě ženy, potom by stejně tak měla mít žena právo mít dva muže. Zeptejme se teď ale, jak by se cítil muž, kdyby jeho žena milovala jiného muže a

⁴⁷ [天は富貴を人に与えずして、これをその人の働きに与うるものなりと。] tamtéž, s. 12

⁴⁸ japonsky 実学 [*džicugaku*]

všichni by měli společně bydlet. Toleroval by pán domu něco takového a věnoval se věrně své ženě?,"⁴⁹ ptá Fukuzawa ironicky v *Listech zanechaných v Nakacu*.⁵⁰

Rovností lidí má však na mysli nejen práva, ale také povinnosti. Všichni mají zajišťovat své potřeby, ať jsou jakékoli, ale nesmí přitom omezovat druhé. Člověk, který bude ostatní omezovat, má být potrestán, a to bez ohledu na společenské postavení. Kritizuje tak hlavně nepracující samuraje. Ti nic nedělají, nic neumí, a přitom žijí v luxusu. Měli by tedy být na nejnižším místě ve společenském žebříčku, protože lidé se hodnotí podle náročnosti povolání. Vysoce je hodnocen například učenec s náročnou mentální prací a naopak rikša je hodnocen níže. V rozporu se zdravým rozumem se však samurajové staví na nejvyšší společenskou příčku.

Fukuzawa dodává, že je dokonce společenskou povinností člověka neupadnout v lenivost a sobeckost, protože se pak takový člověk stane pokušením pro ostatní a morálka celé společnosti upadne.

Stejně jako jednotlivci mohou pak upadnout v lenivost a nadutost i celé národy. Fukuzawa naráží na situaci v Číně, která ve svém sebevědomí neuvažovala vlastní omezení a možnosti, ignorovala sílu „barbarů“, a proto jimi byla podrobena.

7.1.2 Samostatnost

Vzdělávání se je také klíčem k osamostatnění. Dle Fukuzawy se toto však zásadně nevztahuje na konfuciánské učení, které dělá lidi závislé a nesamostatně uvažující, ale učení západní. Poté, co byly zrovnoprávněny všechny společenské vrstvy, má každý právo se vydat svou vlastní cestou. K tomu však musí mít potřebné schopnosti a vzdělání.

Studium západních věd je důležité nejen pro dosažení osobních cílů, ale i pro uhájení samostatnosti Japonska a jeho prosperity. Základní předpoklad pro samostatnost státu je ale nezávislost lidu. Nezávislá společnost podle Fukuzawy stojí na třech pilířích – vědě, obchodu a právu. Tyto disciplíny jsou však v Japonsku ještě nevyvinuté. Místo toho je veškeré dění ovládáno státem. Stát buduje školy, železnice a telegraf, ale lidé místo toho, aby byli pyšní na národní úspěchy, pokládají tyto vymoženosti za dobrodiní vlády. Stále nejsou schopni se s vládou ztotožnit a téměř ji uctívají jako boha. Civilizační pokrok tak probíhá pouze navenek, uvnitř, v lidských myslích, se nic nemění. Dokud lid zůstane závislý na vládě a nerozvine

⁴⁹ „If a man has the right to take two wives, a woman should also have the right to take two husbands. Here, let me ask how a man would feel if his wife loved another husband and the two husbands and one wife were to live together. Would the master of the house tolerate this and serve his wife faithfully?“ v Fukuzawa Yukichi, *On Education*, University of Tokio press, s. 37

⁵⁰ *Nakacu rjúbecu no šo* 『中津留別の書』, 1870 – tento spis zanechal Fukuzawa svému příteli v Nakacu, když odvážel svou matku do Tokia a zpřetrhal tak vazby s rodným městem

svou samostatnost, není podle Fukuzawy možné změnit Japonsko na moderní, civilizovanou zemi.

Fukuzawa tak chtěl nejen samostatnost pro všechny lid, ale i pro svou zemi, dosaženou pomocí vědy a vědeckého myšlení. Chtěl tak čelit obdivovanému, ale zároveň i obávanému Západu. Nutno říci, že i přes svou vášeň pro západní vědu a myšlení nebyl Fukuzawa zastáncem povrchní westernizace a kritizoval mnohé soudobé módní, nepotřebné imitace Západu. Stejně tak byl opatrný v otázce pobytu cizinců v Japonsku, jak je patrné z jeho článku v *Meirokezašši, Odmítnutí Nišihó debaty o cestování cizinců v zemi*⁵¹, kde vysvětluje, že pro kontakty s cizinci ještě neuzářil čas a že jsou nebezpečné dokud jsou cizinci chytřejší než Japonci a mohou jet snadno obelstít a okrást. Spíše než z násilností měl strach z nárůstu pro Japonce nevýhodného obchodu. Poukazoval přitom hlavně na narůstající státní dluh.

Fukuzawa cítil, ve své době zcela pochopitelnou a nijak neobvyklou, obavu ze západních mocností a právě proto tolik zdůrazňoval nutnost samostatnosti a nezávislosti národa. Sám šel lidem příkladem svým nezávislým životem a nabádal k tomu, ač převážně marně, i ostatní učence západních studií.

7.1.3 Povinnost učenců

Ve čtvrté části *Výzvy ke vzdělání* se Fukuzawa věnuje otázce vlády. Ta podle něj nemůže všechny problémy doby zvládnout sama. Každý, vláda i lidé, musí pracovat na nejisté budoucnosti Japonska. Vláda je vnitřní regulátor státu, bez kterého nelze udržet národní samostatnost. Potřebuje ale vnější stimuly, které jí dodává právě lid. Fukuzawa využívá alegorii těla a přirovnává vládu k mysli a lid k tělu, které mysli přináší zprávy o podnětech zvenčí. Bez těchto podnětů mysl-stát zahyne.

Vláda se snaží plnit svou funkci. Podporuje školy, průmysl a zakládá armádu. To jsou ale jen viditelné vnější projevy civilizace, které nemohou fungovat bez vnitřní podstaty – víry národa v samostatnost. Ta je však právě to, co Japonsku chybí.

Lidé jsou podle něj ti, kteří nepokročili směrem k moderní civilizaci, a tak se opatření vlády míjejí účinkem. Vláda je nucena zůstat autokratická a zavádět reformy shora, což ale naprosto odporuje principu civilizace a samostatnosti.

Japonský lid byl po staletí zvyklý neprezentovat své názory a všemožnými podvody se vyhýbat vládnímu trestu. Stále ještě je „nakažen“ feudalismem, nedokáže se vymanit ze zvyků a tradic a samostatně jednat. Vláda proto nemůže upustit od svého despotismu, což ale v důsledku vede ke vzrůstající nedůvěře lidu a odporuje jeho sebeuvědomění. Fukuzawa se

⁵¹ *Naiči rjokó Niši sensei no secu wo bakusu* 『内地旅行西先生の説を駁す』 - v 26. čísle *Meirokezašši*

ptá, jak ale může vláda donutit lid k samostatnosti či jej zmanipulovat, aby se choval správně? Něco takového si samo protiřečí.

Proto je nutné začít změnou myšlení lidí. Je třeba společnosti najít vzor, který bude následovat. Tento vzor však logicky, jak bylo právě řečeno, nemůže vycházet z vlády. Fukuzawa navrhuje, že by jím měl být učenec západního myšlení. Ti jsou ale stále ještě příliš svázáni starým konfuciánským učením, jsou jako „Číňané v západním obleku“. Jejich hlavním zájmem jsou v souladu s tradicí vládní posty, kde ale ubíjejí své schopnosti na často rutinní práci a na nic jiného už nemají čas. Vytváří tak dle Fukuzawova názoru špatný příklad pro lid, který se po jejich vzoru také bude orientovat na vládu a snažit se zde dosáhnout podporu pro svou činnost. To ale opět vede k Fukuzawou tolik kritizované závislosti a nesamostatnosti.

Zbývá nám tedy jediný, kdo může být tímto vzorem, samotný Fukuzawa Jukiči, jak také sám tvrdí. Rozhodl se svými činy vést lid na správnou cestu k pokroku. Protože „je lepší učit než přikázat a ještě lepší demonstrovat než učit“⁵², pokládá za nezbytné zůstat soukromou osobou a zapojovat se do veškerých oblastí civilního života.

Zdůrazňuje, že není třeba se vlády bát, ale využívat právo svobodného projevu a stát si za svým názorem, pokud má opodstatnění. Jen tak lze dosáhnout rovnocenného vztahu lidu s vládou, jen tak lze docílit nezávislost.

7.2 Nezávislost učení

Roku 1883 vydal Fukuzawa pamflet s názvem *Nezávislost učení*⁵³. Ten shrnoval všechny jeho články vydávané v témže roce v časopise *Džidžišinpó* pod názvem *Učení by mělo být odděleno od politiky*.

V těchto člancích Fukuzawa opět používá alegorii těla, stejně jako ve *Výzvě ke vzdělání*. Říká, že stát lze připodobnit k tělu. Stejně jako ono je nedokonalý a trpí různými neduhy. Proto existuje politika, která léčí jeho nemoci. Mnohým nemocem a zraněním lze však předcházet. K tomu je důležitá osobní hygiena, ke které národ vede vzdělávání.

Protože obě jmenované disciplíny, politika a vzdělávání, mají evidentně zcela jiný princip, je nutné, aby byly striktně odděleny. Politika reaguje na momentální situaci a neustále jedná, je aktivní. Jejím principem je změna. Školství by naopak nemělo podléhat momentálním vlivům a příliš často měnit svůj program.

⁵² 「そもそも事をなすに、これを命ずるはこれを論すに若かず、これを論すは我よりその実の例を示すに若かず。」 福沢諭吉、『学問のすすめ』、岩波文庫、s. 42

⁵³ *Gakumon no dokuricu* 『学問の独立』, 1883

Školy by tedy neměly být ovládány ministerstvem školství, jehož záměry jsou vrtkavé. Ani učenec by ale neměl nikdy zastávat vládní funkci, protože spory jeho stoupenců a odpůrců by mohly přinést politiku do školství. Fukuzawa je zásadně i proti jakékoli politické diskuzi, či dokonce angažovanosti studentů, jelikož to pokládá za nepatřičné a pošpiňující vážnost studenta.

Jako příklad tragických následků spojení školy s vládou uvádí Fukuzawa edskou školu *Kaisei Gakkó* podporovanou šógunátem, která se po císařském převratu rozpadla. Přestože císařská vojska nejevila žádné známky úmyslu školu napadnout, učenci školu opustili a rozpustili. Fukuzawa se nachází v silné pozici pro kritiku tohoto zbabělého činu, protože on sám ve své soukromé škole, nacházející se též v Edu, pokračoval s výukou během celých bojů, přestože se nacházela na dohled bojiště na území dnešního parku Ueno.

Jako na další nešvar soudobého školství související s politikou poukazuje Fukuzawa také na vybírání a podporu učitelů podle jejich politických názorů. Protože školy jsou státními institucemi, výběr učitelů provádí samozřejmě vládní úředníci. „Tím ale dochází k upřednostňování určitých politických názorů a řečnických schopností oproti důrazu na učitelské kvality.“⁵⁴ Tyto praktiky pokládá Fukuzawa za směřující k národní katastrofě.

Řešení vidí Fukuzawa v ustanovení soukromých škol, které by byly finančně podporované a zaštiťované císařem. V otázkách vědy by měla nejvyšší a nezpochybnitelnou autoritu „rada učenců“, která by se zabývala výzkumem, editací slovníků a podobně. Ministr školství by byl také zachován, ale dohlížel by na administrativní záležitosti, plnění povinné školní docházky či například zaznamenávání statistik. Tím by se zabránilo vstupu učenců do vládních služeb a politiky. Ministr školství by ale neměl mít žádnou pravomoc nad obsahem výuky či používanými texty. Tak by nemohlo dojít ani k vměšování se vlády a politických činitelů do vzdělávání.

Pro podporu školství a výzkumu chtěl Fukuzawa navíc zavést systém stipendií pro zvlášť nadané učence. Fukuzawa kritizuje Japonsko, že nevěnuje žádnou pozornost bádání. Problém ale dle jeho názoru není v tom, že by učenci nechtěli bádát, nýbrž v tom, že neexistuje systém jejich podpory. Pro tyto účely chce proto zavést právě systém stipendií. S ním by pak nemuseli učenci pracovat pro svou obživu a věnovali by se méně výnosnému, ale pro pokrok státu nepostradatelnému bádání. Zamezilo by se tak i Fukuzawou již mnohokrát kritizovanému odlivu učenců do lukrativnějších státních služeb.

⁵⁴ 「学識の深淺を問わずして小政談の巧拙をもって品評を下す者あり。」 永井道雄、『福沢論吉』、中央公論者、s. 456

7.3 Morálka a morální výchova

Morálka po restauraci Meidži dle všeobecného názoru učenců upadala. Fukuzawa to vysvětluje tím, že došlo ke společenské revoluci. Při té byly narušeny staré vazby a přijata nová společenská pravidla, jejichž základem je západní svoboda liberalismus a pokrok. Tyto pojmy ale byly přijaty často bez patřičného pochopení a někteří lidé je dokonce záměrně překrucují, což vytváří společenské zmatení a úpadek mravů.

V otázce nápravy této situace je Fukuzawa mimo očekávání skeptický. Škola, ani nikdo jiný, podle něj nemá dostatečný vliv, aby ovládl mladou veřejnost, která si musí najít svou cestu sama. Jediné, co jí můžeme poskytnout je vzdělání. Vzdělání ale není samospasitelné. Fukuzawa je přirovnává ke hnojivu. Stejně jako hnojivo podporuje růst stromů, vzdělávání podporuje intelektuální a morální růst. Ale jeho role je stejně jako u hnojiva pouze nápomocná. Navíc v obou případech je potřeba určitý čas na projevení se účinků.

Hlavní faktory v otázce morálky a intelektu jedince jsou dle Fukuzawy trojího typu. Vrozené, dané rodinnou tradicí a ovlivněné soudobými společenskými názory. Důkazem dědičnosti schopností jsou rody, jejichž potomci po generace vynikali v rodinné činnosti. Vrozené schopnosti jsou ale ovlivnitelné domácím prostředím dítěte. Je logické, že potomek válečnického rodu adoptovaný obchodníkem získá obchodnické schopnosti a naopak. Nakonec je člověk ovlivňován také společností. Na to ukazují mnohé zkušenosti z národní historie. Například v období válek často docházelo k tomu, že se zbraní chápali i mniši, pro které by mělo být násilí zapovězené. Dělo se tak, protože celospolečenské povědomí o špatnosti vraždy bylo velmi nízké, což jasně ukazuje, že jsme tedy svým způsobem sluhou společnosti. Nemůžeme se vyhnout jejímu vlivu nejen v banálních věcech jako odívání, mluva a stravování, ale ani v myšlení.

Tyto tři faktory jsou silnější než vzdělání, které samo o sobě nemůže stačit pro vytvoření charakterního člověka. Morální výchova tedy nesmí být přeceňována.

Fukuzawa byl odpůrcem rychlého zavedení morální výchovy ve školách. Zastával názor, že zatím nemá tato výchova žádný smysl. Narážela totiž na jeden ze základních problémů japonského školství na začátku období Meidži. Tím byl nedostatek kvalifikovaných učitelů. Za vlády Tokugawů se studiu věnovali pouze samurajové a dvůr. S malým množstvím žáků byly tedy velice omezené i počty učitelů. Protože po restauraci Meidži došlo k zpřístupnění vzdělání širokým masám, nemohl dosavadní počet vyučujících zdaleka stačit. Školy byly tak nuceny přijímat i méně kvalitní učitele. Jediné, co bylo od učitele požadováno, byla gramotnost. Děti proto byly vyučovány především základnímu triviu.

Dle Fukuzawy ani není možné, aby takoví vyučující dětem zprostředkovali tak složitou a choulostivou věc jako je morálka. Dokud tedy nepřijdou kvalifikovaní a oboru oddaní učitelé, není možné vylepšit školy ani novými knihami, ani změnami v osnovách. Morálku totiž nelze učit jako ostatní předměty, ale musí se přenášet přes osobnost učitele. Z toho vyplývá, že až bude dostatek učitelů a školy budou mít možnost brát v potaz také kandidátovu morální stránku, nebude již ani potřeba dělat žádné změny v kurikulu či zavádět nové postupy.

Fukuzawa navíc navrhuje vlastní morální koncept, a tím je nezávislost a samostatnost. Ta odpovídá na rozdíl od konfuciánské nauky, tradičním základu morální výchovy, současnému trendu a je tudíž v souladu se společenským vlivem, který je podle něj nejsilnějším formovatelem charakteru jedince. Jedinec, který dosáhne samostatnosti a váží si sám sebe, se bude přirozeně snažit zachovat své já čisté, bez jediné skvrnky, a bude se chovat morálně.

7.4 Konfuciánská nauka

Někteří učenci doby Meidži, stavějící se proti západním novotám, prosazovali především v otázkách morálky tradiční konfuciánské učení. Fukuzawa, přestože striktně tuto nauku neodmítal, se ohrazoval proti jejímu použití, přičemž poukazoval hlavně na to, že její obsah již neodpovídá dobovým požadavkům.

Svou kritiku stavěl na dvou základních bodech. Prvním bylo, že konfucianismus je nejen naukou morální, ale také a hlavně politickou. Jak již bylo řečeno, Fukuzawa se ale stavěl proti jakémukoliv kontaktu mladých lidí, kterým by především mělo být morální učení určeno, s politikou. Konfuciánské texty obsahují téměř ze tří čtvrtin pojednání o politice a jen asi ze čtvrtiny mluví o morálce. A i kdyby byly tyto podíly vyrovnané, každé učení má smysl jen přijmeme-li jeho celé poselství. Není rozhodně možné jej rozdělit a snažit se aplikovat pouze ty části, které se nám hodí. Spojení morálky a politiky pokládá dokonce Fukuzawa za základ a princip celého konfuciánského učení.

Druhý bod, který Fukuzawa konfucianismu vytýká je, že zcela zanedbává mezinárodní vztahy. To je způsobeno tím, že za vlády dynastie Zhou, kdy bylo toto učení vytvářeno, byla v Číně zcela jiná situace než v současném Japonsku. Čína byla jediným vyspělým státem v oblasti a její prosperita tak logicky závisela především na vnitřní stabilitě. Neměla žádný důvod zabývat se vztahy s barbarskými zeměmi, protože ty neměly významnější vliv na její politickou stabilitu a prosperitu.

Pro svou dobu byla tato nauka, postavená na principu disciplíny, naprosto odpovídající. Japonsko 19. století však čelí naprosto jiným podmínkám. Základem prosperity a míru je mezinárodní politika a obchod. Fukuzawa tak vyvozuje, že ke čtyřem konfuciánským stupňům vytváření světové řádu – osobní disciplína, správa rodiny, vláda státu a uspořádání

světa – je třeba přidat ještě pátý, mezinárodní vztahy. A právě a jedině v tomto posledním stupni mají Japonci podle Fukuzawy nedostatky.

7.4 O císařské rodině

Císař stojí dle Fukuzawy striktně stranou politického světa. Nikdo nesmí využívat jeho posvátnost a úctyhodnost ke svým vlastním politickým účelům. I když se podíváme do minulosti, „nikdy nikdo nevyužil tuto úctyhodnost a posvátnost proti lidu ani se nikdy lidé nespojili v útoku na císařskou rodinu“⁵⁵. Fukuzawa se snaží na historii nahlížet z jakoby císařova poněkud povzneseného pohledu. Veškeré snahy o usurpaci moci vykládá jen jako rozbroje mezi jednotlivými mocenskými skupinami, které se císaře netýkají, protože každá tato skupina, ač se to tak nemusí na první pohled zdát, má svou formu úcty k císaři.

Tato teze stojí na základním předpokladu, že celý lid jsou císařovi děti. Ten se o ně stará a zachází s nimi všemi rovnocenně. I těm, kteří momentálně sejdou na sceně či se dokonce postaví proti němu, jako milující otec odpouští.

Proto by také císař měl být zdrojem ocenění (nikdy však trestů). Právě proto, že císař by měl zacházet s celým svým národem rovnocenně, kritizuje ale Fukuzawa dosavadní systém, kdy ocenění získávají pouze vládní činitelé. Taková situace je nejenže nespravedlivá, ale způsobuje také soustředění učenců ve vládě, kterou již tolikrát kritizoval.

Císař by měl jako nezávislá instituce, jak Fukuzawa zmiňuje také v *Nezávislosti učení*, zajišťovat podporu vzdělání, a také umění. Oba tyto obory trpí neustálými změnami úředníků a nařízení. Císař by měl zbudovat školy pro vyšší vzdělání (nižší vzdělání může být svěřeno místním samosprávám) a alespoň zpočátku je financovat.

To nás přivádí k otázce financí císařského dvora. Jeho dosavadní rozpočet je pro financování všech Fukuzawových návrhů zcela nedostačující. Proto je nutné jej navýšit, v čemž však Fukuzawa nevidí žádný problém. Jeho logika je jednoduchá, pokud nadále nebude školy spravovat ministerstvo školství, musí nevyhnutelně vzniknout v tomto resortu finanční přebytek, ten pak bude darován císařskému dvoru. Tak dojde k rozšíření financí dvora bez nutnosti navýšení vládního rozpočtu, které není v soudobých náročných podmínkách možné.

Fukuzawa přiděluje císařskému dvoru také starost o zachování umění, protože ministři, kteří se zabývají praktickými dennodenními záležitostmi, podle něj nemají možnost se této oblasti věnovat. Stará japonská umění je však potřeba zachovat, i když se v dané době mohou zdát bezcenná. Stávající společenský trend prosazující westernizaci tradičním uměním nepřeje a

⁵⁵ „There has not been a single instance of a person who took advantage of this dignity and sanctity against people, nor has there been an instance of the people uniting in an attempt against the Imperial Household.“ v Fukuzawa Yukichi, *On Education*, University of Tokio press, s. 134

pokládá je za méněcenná. Tato situace se ale může kdykoli změnit a dnes zatracovaná díla mohou nabýt obrovské hodnoty. Mnohem důležitější však je, že jsou součástí národní kultury a její originality. Ztráta starých zvyků byla něčím, co Fukuzawa rozhodně nechtěl dopustit. Prosazoval, že namísto jejich zatracení je nutné doplnit je o nové prvky.

7.5 Vesmír

Fukuzawa se celý život pilně zabýval praktickými společenskými otázkami, proto není překvapující, že na publikaci svých filozofických názorů si našel čas až ve stáří. Přesto by ani jeho pojetí metafyzického světa nemělo být opomíjeno, protože jasně odráží jak Fukuzawovo myšlení, tak atmosféru 19.století, kdy bylo lidstvo opojeno vědeckými pokroky a optimisticky věřilo v dosažení lepšího světa jejich pomocí.

Fukuzawa nahlížel na náboženské a existencionální otázky velmi vědecky. Ač se často zmiňuje o bohu-nebesích⁵⁶ a podporuje náboženskou výchovu u menších dětí, jeho pojetí božství je obzvláště na jeho dobu velice racionální. Straní se náboženských úvah o podstatě boha nebo bohů, i když zastává názor, že stvořitel světa v nějaké formě existuje. Nebesy nazývá vše, co není lidstvo schopno pochopit, co leží za hranicemi jeho představivosti a rozumu.

Světlu podle něj vládne nekončící a nezrušitelný zákon světa založený na fyzikálních jevech. Pokládá za nesmyslnou oblíbenou filozofickou disputaci, zda je vůle nebes dobrá či špatná. „Cesty Nebes či přírody v nekonečném prostoru a čase nemohou být posuzovány na základě pouhých několika set či tisíc nepříjemností, které se přihodí za pár set nebo tisíc let historie.“⁵⁷ Proto taková disputace jen ukazuje neschopnost filozofa uchopit nekonečnost vesmíru a nepatrnost lidských osudů v něm.

Například přírodní katastrofy nejsou zlou vůlí nebes, jak s oblibou vykládají lidová náboženství, ale přirozenou součástí přírody. Lidé se je jen musí pomocí vědy naučit předvídat a vyrovnat se s nimi. Podobně smýšlí Fukuzawa i o nemocech. Za všechny neduhy si podle něj můžeme sami, protože zanedbáváme hygienu, máme nedostatečnou prevenci a trpíme neznalostí. Zastává však pro svou dobu typický optimistický názor, že jednou nám pokroky vzdělání a vědy umožní se nemocí zbavit.

Poukazuje na to, že lidstvo je z hlediska historie světa ještě batoletem a neumí se správně chovat. Jako dítě je hamižné, svárlivé a hloupé. Z těchto důvodů vznikají veškeré války, politické hádky i arogance. Podíváme-li se ale na naši historii, zjistíme, že lidská civilizace

⁵⁶ japonsky 天 [ten]

⁵⁷ „The ways of Heaven or nature in infinite space and time cannot be judged by a few hundred or a few thousand misfortunes which occurred in a time span of a mere hundred or thousand years of history,“ tamtéž, s. 242-243

kráčí neustále kupředu. I přes jistá období strastí a utrpení, civilizace vždy postupuje vpřed. Časem tedy nevyhnutelně lidstvo dospěje a dostane se do stavu obecné harmonie.

7.6 Fukuzawův morální kodex

Fukuzawa zastával názor, že stará učení, hlavně konfucianismus, která v Japonsku stále přežívají, jsou již zastaralá. V době vzniku konfucianismu byly zcela jiné společenské i politické podmínky, a tak je třeba jej doplnit a upravit, aby vyhovoval moderní společnosti. Za tímto účelem vytvořil Fukuzawa svůj vlastní morální kodex⁵⁸, který by se měl stát etickým řádem pro moderní dobu. Byl vydán těsně před jeho smrtí, roku 1900 jeho synem a žáky, protože Fukuzawa v té době již po prodělané mrtvici⁵⁹ nebyl schopen jej sám sepsat.

Spis je rozdělen do 29 krátkých bodů a je souhrnem všech Fukuzawových myšlenek. Krátce by se tyto body daly shrnout takto⁶⁰:

1. Je povinností každého člověka snažit se o neustálé sebezlepšování, sebezvedělávání a samostatnost
2. Samostatnost a sebeúcta spočívá v zachování si vážnosti
3. Pravým zdrojem samostatnosti je dokázat se sám o sebe postarat
4. Je nutné udržovat tělo i mysl v aktivitě a vyhýbat se jakémukoli ohrožení zdraví
5. Sebevražda je zbabělý a odsouzeníhodný čin
6. Pro pochopení nezávislosti a sebeúcty je nutná odvaha a odhodlání
7. Nezávislý člověk by se neměl nechat ovlivnit názory okolí
8. Muži a ženy jsou si rovni
9. Manželství je důležité, je proto potřeba pečlivě vybrat budoucího partnera. Manželé se musí navzájem respektovat
10. Nevěra narušuje rodinu. Šťastná domácnost může fungovat pouze tehdy, jsou-li všechny děti stejných rodičů
11. Je povinností rodičů řádně vychovávat své děti k samostatnosti a sebeúctě. Povinností dětí je pak snaha o dosažení těchto cílů.
12. Měli bychom se vzdělávat celý život a nikdy nenechat svůj intelekt ani morálku upadnout
13. Zdravá společnost se zakládá nejen na samostatnosti jedinců, ale i celých rodin
14. Musíme se snažit nejen o svou samostatnost, ale i samostatnost ostatních, což spočívá v respektování jejich práv
15. Odplácení je barbarské
16. Člověk který má sebeúctu musí plnit své povinnosti
17. Když člověk důvěřuje ostatním lidem, důvěřují i oni jemu
18. Zdvořilost a etiketa jsou nutné pro sociální život
19. Snaha o rozšíření sebelásky na ostatní lidi je jeden ze základů humanity
20. Humanita by se měla vztahovat i na zvířata
21. Umění a literatura pozvedávají charakter a nepřímou podporují mír
22. Vláda má povinnost spravovat stát a udržovat armádu pro obranu lidu. Ten má naopak povinnost sloužit v armádě a platit na daně

⁵⁸ Šúšín jórjó 『修身要領』, 1900

⁵⁹ Fukuzawa utrpěl náhlý záchvat mrtvice v září 1898. Během dalšího měsíce se sice fyzicky zotavil, nadále však trpěl nervovými potížemi a výpadky paměti.

⁶⁰ Vycházím z Fukuzawa Yukichi, *On Education*, s. 270-273

23. Pokud lid platí daně a slouží v armádě, vyplývá z toho pro něj právo účasti na legislativních rozhodnutích a kontrolovat vládní výdaje
24. Lidé mají nejvyšší povinnost bojovat všemi prostředky za nezávislost země
25. Pro udržení pořádku ve společnosti je třeba, aby lidé nejen sami dodržovali zákony, ale také hlídali ostatní, jestli je dodržují
26. Cizinci z celého světa jsou nám rovni
27. Je povinností každého pokračovat v rozvoji civilizace
28. Lidé mají různou inteligenci a sílu, ale vzdělání je ku prospěchu všem
29. Všichni, kdo souhlasí s těmito názory, by se je měli snažit co nejvíce rozšířit, aby tak celá společnost mohla dojít ke štěstí

Fukuzawův morální kodex byl roku 1907 přeložen profesory *Keiō gidžuku* (viz níže) do angličtiny a sloužil tak zároveň pro vštěpování zakladatelových myšlenek a pro studium angličtiny.

8. Keiό Gidžuku

Roku 1868 založil Fukuzawa v Edu školu *Keiό Gidžuku*⁶¹, z níž později vyrostla jedna z nejprestižnějších japonských univerzit *Keiό Gidžuku daigaku*, která získala univerzitní status roku 1920. Finance na její založení získal z prodeje své populární knihy *Poměry na západě*. Zavedl ale také pravidelné školné a přesně stanovené poplatky za ubytování a stravu. V Japonsku, kde se do té doby praktikovalo namísto školného „obdarování“ učitele o výročních svátcích, se jednalo o unikátní počín. V bojích mezi stoupenci šógunátu a císaře, které v této době probíhaly, zůstal Fukuzawa i se svou školou přísně neutrální. Podařilo se mu tak nepřerušeno vyučovat po celou dobu nepokojů. Po uklidnění situace pak s prozápadní politikou nové vlády získala škola na popularitě a její kapacity musely být již další rok rozšířeny o poboční školy.

Fukuzawa se nejprve soustředil na střední vzdělávání, ale i přesto měla jeho škola nejlepší pověst hned po Tokijské univerzitě (zpočátku jediné vysoké škole). Až roku 1890 byla přidána univerzitní část, kde vyučovalo i několik amerických profesorů (a to zejména práva, ekonomii a literaturu). Při zakládání univerzity spolupracoval hlavně s americkým misionářem a členem Harvardu, Arthurem Knappem. I poté však zůstalo středoškolské vzdělávání hlavním Fukuzawovým cílem.

Výuka se soustřeďovala na západní studia, tedy vědu, o které Fukuzawa věřil, že je nezbytná k správnému vzdělání. Jako základ sloužila fyzika, na níž se postupně napojovaly další obory. Učilo se hlavně četbou západní literatury, jelikož v japonštině bylo jen minimum překladů. Ke studiu západních knih bylo ale nutné také studium západních jazyků, druhý pilíř studijního plánu *Keiό Gidžuku*. Do studijního programu také Fukuzawa nově zahrnul i určitou formu tělesné výchovy, což bylo do té doby v Japonsku nevídané.

Ve škole fungoval systém postupu ze žáka na učitele, kdy starší a zkušenější žáci postupně začínali učit ty mladší. Celková atmosféra školy měla spíše kolegiální charakter. Fukuzawa se snažil zamezit tradiční rigidní formě školy s ostře vymezeným vztahem žák-učitel.

Cílem školy bylo hlavně předávat nastudované znalosti také veřejnosti a to překlady cizích děl.

Fukuzawa také stanovil striktní regule školy, což do té doby nebylo zvykem. Mezi ně patřilo například:⁶²

- Žáci a učitelé jsou si rovni
- Zákaz půjčování peněz
- Zákaz hovoření z oken nocležny

⁶¹ japonsky 慶応義塾

⁶²Vycházím z Fukuzawa Yukichi, *On Education*, s. 21-23

- Povinné dodržování čistoty a každodenní uklízení (byli také stanovovány služby pro úklid tříd)
- Zákaz tasení mečů (i pro čištění bylo třeba speciálního povolení)
- Zákaz jídla ve třídách

9. Fukuzawův historický význam

Fukuzawa se narodil roku 1834 a zemřel roku 1901. Pokud se podíváme na tato data, dojdeme ke zjištění, že prožil přesně polovinu života za vlády šógunátu a polovinu za nové vlády období Meidži. Tato okolnost výrazně ovlivnila Fukuzawovo pole zájmu, společenský náhled, jeho myšlenky i životní osudy.

Do jisté míry je tedy jako každý praktický myslitel ovlivněn svým prostředím a některé jeho myšlenky s časovým odstupem ztrácí aktuálnost a mohou se nám zdát dokonce groteskními. Tak se nám dnes může jevit například naivně optimistické tvrzení, že lidstvo jednou pomocí vědy dokáže eliminovat veškeré nemoci. Na vědecky optimistické půdě průmyslové revoluce však toto přesvědčení mohlo snadno vzejít. A Fukuzawa patřil k lidem s velkou dávkou optimismu, pokud šlo o vědecký pokrok. Takových míst nalezneme ale v jeho myšlenkách jen velice poskrovnu.

Domnívám se, že Fukuzawův význam spočívá právě v nadčasovosti jeho poselství a jeho univerzálnosti. Hlásá všeobecné vzdělání, které má zaručit každému člověku dobré živobytí. Prosazuje samostatnost každého jedince, protože bez vlastního úsilí nelze podle něj dosáhnout úspěchu. Na rozdíl od mnohých svých současníků nahlíží na svět racionálně, logicky a vědecky a odmítá jakékoli iracionální předsudky. Proto jsou jeho myšlenky i dnes živé a hodné pozornosti.

Mnoho z jeho myšlenek bylo nakonec naplněno, mnohé se nám dnes dokonce zdají samozřejmostí jako například současná japonština, která vznikla umírněnou reformou a sjednocením japonštiny, ke kterému došlo v souladu s Fukuzawovými návrhy.

Fukuzawova oblast zájmu byla široká, komentoval jakákoli témata, která měla nějaký vztah k pokroku, modernizaci či společnosti vůbec. Ve své době působily na širší veřejnost především jeho publikace o západních zemích a posléze eseje spojené pod názvem *Výzva ke vzdělání*.

Některým jeho dílům bylo však dáno vyniknout až po autorově smrti. Jedním z takových děl je *O císařské rodině*⁶³, které vyšlo roku 1882. Obsahuje pojednání o vhodné úloze císaře a císařského dvora (viz samostatnou podkapitolu výše). Proslavilo se po druhé světové válce, kdy císař veřejně popřel svůj božský původ a tím i dosavadní podklad svého postavení. Tím se dostala do popředí právě otázka smyslu a účelu císařské instituce. Osobní lékař Jošidy Šigerua (1878-1967), poválečného premiéra, doktor Takemi Taró (1904-1983), byl zároveň profesorem medicíny na Fukuzawou založené univerzitě Keiío. Byl tak dobře obeznámen s Fukuzawovým odkazem a doporučil esej *O císařské rodině* premiérovi k přečtení. Ten jí byl

⁶³*Teišicuron* 『帝室論』, esej vycházela v novinách *Džidžišinpó* od dubna do května 1882

velice zaujat a předal ji dále císaři. Fukuzawovy myšlenky o císaři podporujícím vzdělání a umění a stojícím mimo politiku jako patron národa se tak mohly uplatnit v praxi a formovat úlohu japonského císaře, jak ji vnímáme dnes.

Naopak poněkud rozporuplnou reakci vyvolal ve stejné době Fukuzawův morální kodex. Ten se v poválečných dnech zmatku a úpadku snažili mezi svými studenty šířit administrátoři univerzity Keiō. Neshledali se však s kladnou odezvou. Studentům vadily body prosazující ozbrojené síly a prohlašující povinnost lidu sloužit v nich. Tyto názory, stejně jako posvátnost císaře rovněž obsažená ve Fukuzawově morálním kódu, byly sice zcela odpovídající japonské atmosféře v období Meidži, ale po druhé světové válce již neměly místa. Armáda byla zdiskreditována a císař ztratil svou kultovní funkci. Nicméně právě díky silnému odmítavému postoji studentů k těmto částem morálního kodexu se celý dokument velmi proslavil.

Celkově by se Fukuzawovy názory daly shrnout heslem „nezávislost a vzdělání“. Nezávislost a vzdělání jsou podle Fukuzawy nutným základem pro jakýkoli pokrok a rozvoj. Bez nich není možné úspěšně postoupit v modernizaci ani prosadit japonské zájmy v mezinárodních vztazích. Fukuzawa takto uvažoval v kontextu Japonska 19. století, v kontextu zaostalého národa ohroženého koloniálními mocnostmi, zmítajícího se ve snaze o prudkou industrializaci. Pokud ale odhlédneme od některých detailů daných touto situací, vyvstane nám tato univerzální a nadčasová myšlenka nezávislosti a vzdělání, která nás oslovuje i více než sto let po Fukuzawově smrti.

Seznam použité literatury:

- BLACKER, Carmen. *The japanese enlightenment*. 1.vyd. Cambridge: Cambridge University Press, 1964. ISBN: 978-0521042673.
- BRAISTED, William Reynolds. *Meiroku Zasshi*. 1.vyd. University of Tokyo Press, 1976. UTP: 3021-27119-5149.
- DOUGLAS, Howland R.. *Translating the West. Language and Political Reason in Nineteenth Century Japan*. Hawaii UP, 2002.
- FUKUZAWA, Yukichi. *On Education*. Přeložil Eichi Kiyooka. 1.vyd. University of Tokyo Press, 1985. ISBN: 0-86008-376-4.
- FUKUZAWA, Yukichi. *The Autobiography of Yukichi Fukuzawa*. Přeložil Eichi Kiyooka. 1.vyd. Columbia University Press, 1986. ISBN: 978-0231083737.
- FUKUZAWA, Yukichi, *An Encouragement of learning*. Přeložili David A. Dilworth a Umeyo Hirano. 1.vyd. Sophia University Press, 1969. ISBN: 978-4-7664-1560-5.
- HUIISH, David J.. *The Meirokusha: Some Grounds for Reassessment*. Harvard Journal of Asiatic Studies. 1972, vol. 32, s. 208-229.
- JANSEN, Marius B.. *The Making of Modern Japan*. 1.vyd. Harvard University Press, 2002. ISBN: 0-674-00991-6.
- MIYAMORI, Asataro. *A life of Mr. Yukichi Fukuzawa*. 1.vyd. Z.P. Maruya & CO, 1902.
- REISCHAUER, Edwin O.. *Dějiny Japonska*. Přeložili David Labus a Jan Sýkora. 1.vyd. Nakladatelství Lidové noviny, 2001. ISBN: 80-7106-391-6.
- The Cambridge History of Japan*. Cambridge University Press, 1989. ISBN:0-521-22356-3.
- Kodansha Encyclopedia of Japan*. Kodansha, 1983. ISBN: 978-0870116209.
- 藤原、銀次郎. 『福沢諭吉 人生の言葉』. 実業の日本社, 2008. ISBN: 978-4-408-10730-1. (FUDŽIWARA, Gindžiró. *Fukuzawa Jukiči- O životě*. 1.vyd. Džicugjó no nihonša. 2008.)
- 福沢、諭吉. 『学問のすすめ』. 岩波文庫, 2004. ISBN: 4-00-331023-3. (FUKUZAWA, Jukiči. *Výzva ke vzdělání*. 83.vydání. Iwanami bunko, 2004.)
- 長井、道雄. 『福沢諭吉』. 中央公論者, 1995. ISBN: 4-12-400423-0. (NAGAI, Mičio. *Fukuzawa Jukiči*. 2.vyd. Čúókóronša, 1995.)